

TEOL- *information*

Nr. 8. september 1993

*Det teologiske Fakultet
Københavns Universitet*

Indholdsfortegnelse

Siden sidst Af dekan professor Jens Glebe-Møller	5
Davids faldne hytte eller quid novi ex Hafnia? Af lektor Arne Munk	7
»I det Tyskland, der endelig begynder at forstå« Af professor Leif Grane	13
Grundtvigs københavnske efterkommere Af stipendiat Tinne Vammen	19
Quid novi ex Africa? Af professor Holger Bernt Hansen	23
Om at oversætte Kierkegaard til spansk Af Antropolog Leif Korsbæk	31
Søren Kierkegaard forskningscentret Af forskningsleder Niels Jørgen Cappelørn	38
Velkommen! Af dekan professor Jens Glebe-Møller	42
Præsentation Af professor Thomas L. Thompson.	43
Alfred og mig Af forfatteren Villy Sørensen	46
Romekskursion 1993 Af stud.theol. Katrine Krarup	47
Kalender for efterårssemesteret 1993	49

Kontakt

TEOL-information udgives af Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, henholdsvis den 1. februar og den 1. september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Ønsker man at få bladet tilsendt, skal henvendelsen rettes til:

Birthe Andersen,
Teologisk Fællesafdeling,
Købmagergade 44-46, 4. sal,
1150 København K.
Tlf. 35 32 37 00

Ansvarshavende redaktør:
Dekan Jens Glebe-Møller.
Redaktionskomite: Joakim Garff,
Martin Schwarz Lausten og Arne Munk

Lay-out og sats: Religionspædagogisk Center.
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg A/S.
Artikler, der offentliggøres i
TEOL-information, kan citeres
med angivelse af kilde.
Oplag: 2500.

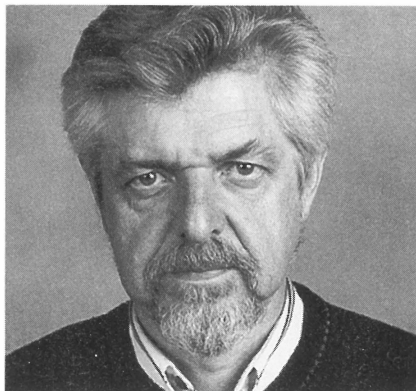
Forside: Indgangen til det teologiske Fakultet, Købmagergade 46.

Siden sidst

*Af dekan professor Jens Glebe-Møller
Institut for systematisk teologi*

Det akademiske år 1992-1993 har været et begivenhedsrigt år for Det teologiske Fakultet som for alle andre fakulteter. Vi har jo nemlig fået en ny styrelseslov, »Universitetsloven« kaldet. Og den har allerede vendt op og ned på mange ting. Der kan ikke herske tvivl om, at den nye lov i forhold til den gamle er langt mindre demokratisk. Lederens positioner er blevet styrket – fra rektor og nedefter – og vi har fået en ny magtfuld person, »studielederen«, ind i hierarkiet. De kollegiale organers indflydelse er blevet tilsvarende beskåret, eller de er helt forsvundet. Nu nytter det jo ikke at græde over spildt mælk, vi må se at få det bedste ud af det nye – og der er da også med den nye lov skabt muligheder for at effektivisere og smidiggøre en række beslutningsprocesser. Noget af det nye er også, at vi har fået ekstreme medlemmer i Konsistorium og i fakultetsrådene. I dette nummer aftrykkes min velkomsthilsen til biskop Erik Norman Svendsen og økonomidirektør i Københavns Kommune Jens N. Christiansen.

En anden begivenhed i årets løb har været, at vi efter lang tids ven-

ten endelig fik Grundforskningsfondens grønne lys for, at der oprettes et selvejende internationalt center for Kierkegaard-forskning med Det teologiske Fakultet som vært. Lederen, Det danske Bibelselskabs hidtidige generalsekretær, Niels Jørgen Cappelørn, præsenterer centret i dette nummer. – Til vor egen Kierkegaard-afdeling har vi i øvrigt, foreløbig for 1 år, kunnet knytte professor Bruce Kirmmse fra Connecticut College i USA. Bruce Kirmmse vil fungere som afdelingens »Assistant Director«.

Fakultetets undervisning og forskning er naturligvis fortsat

med uformindsket styrke. 2 Ph.D.-grader er blevet konfereret. Til Sanne Grunnet for afhandlingen »Friedrich Schlegels bevidsthedsteori« og til Åge Rydstrøm-Poulsen for afhandlingen »Gudserfaring og teologisk teoridannelse i det 12. århundrede hos Richard af Saint-Victor og Wilhelm af Saint Thierry med særligt henblik på brugen af 'caritas' hos Richard og 'gratia' hos Wilhelm«. Det skal også nævnes, at Fakultetet arbejder på højtryk med at tilrettelægge en egentlig teologisk Ph.D.-uddannelse efter de retningslinier, som er angivet i den nye lov om forskeruddannelse. Vi har i den forbindelse foreløbig uddelt 2 Ph.D.-stipendier, som afløser de gamle kandidatstipendier. Fakultetets faste lærere har publiceret flittigt i årets løb. Vi har op hængt et udstillingsskab i stuen i Købmagergade, hvor man kan se lærernes seneste publikationer.

Den samlede kandidatproduktion (som det hedder nuomstunder) har været lidt mindre end sædvanligt. I den første optællingsperiode fra 1.10.92 til 31.3.93 forlod 21 kandidater det grønne bord med bestået embedseksamen.

I den næste fra 1.4.93 til 30.9.93 har foreløbig 20 kandidater tilmeldt sig den afsluttende eksamen. For årets kandidater har vi nu indført at holde en dimissionshøjtidelighed med taler, overrækkelse af eksamensbeviser og musik m.v. Som noget nyt er der i år blevet uddelt to pædagogiske priser. Årsagen er, at vi gerne vil tage alvorligt, at vi ikke bare skal være gode forskere, men også kunne formidle stoffet og anstrenge os for at gøre det på en for de studerende tilfredsstillende måde. En af måderne, hvorpå man kan stimulere til en ekstra pædagogisk indsats, er en sådan prisuddeling.

Fakultetet og herunder dets centre har også i forårssemestret medvirket i eller arrangeret videnskabelige konferencer. Jeg skal her blot nævne en »Workshop on Liturgy and the Arts in the Middle Ages« med deltagelse af en række nordiske forskere, som blev arrangeret i maj af Center for Kunst og Kristendom. Og så har de studerende været ude at rejse – enkeltvis eller på den obligate Rom-ekskursion, som man kan læse mere om inde i dette nummer af TEOL-information.

Dauids faldne hytte eller quid novi ex Hafnia?

*Af lektor Arne Munk
Institut for bibelsk eksegese*

Lige så fængslende og besnærende som fordybelsen i Det gamle Testamente er, er afluringen af fagets forvaltere og udøvere.

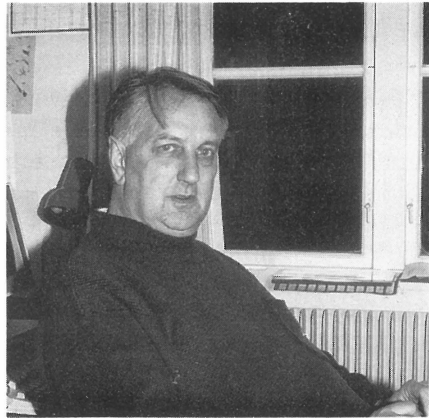
I grove træk findes der to typer, den visionære, himmelstormende, der i håb om nye søveje til Indien kaster sig ud i en drabelig kamp med elementerne - og den mere jordnære og skeptiske, der heller slipper speederen end bremsepedalen.

Til tider forholder de sig til hinanden som forhammeren til pinnetten, men for fagets udvikling og trivsel er de lige uundværlige.

I lyset af den gammeltestamentelige forskningshistorie er der altså ingen grund til at gå fra snøvsen, fordi brodsørerne vælter ind over dækket og orkanen flår i takkelagen.

Chokket var formodentlig større, da Moses og Samuel afgik ved døden til de skrifter, der bærer deres navn end, da bommen gik ned for israeliternes ophold i Nilland og Ørken.

Mowinckels tronbestigelsesfest, hvor afsættelsen af Israels

Gud - i hvert fald i perioder - balancerede på en knivsæg, var også er stadig en af de kameler, der sine steder belaster peristaltikken og fordøjelsesorganerne. At dette skulle være en mindre knytnæve i synet på kristenheden end opdagelsen af et damemenneske (i skikkelsen af gudinden Ashera?) i Jehovas himmelseng, har jeg mine tvivl om, selv om chokbølgen af denne nye, videnskabelige landvinding endnu ikke har lagt sig.

Jeg bekender mig forlods til de fantasiforladte og sejge i optræk-

ket, der ikke uden skellig grund lader sig lokke uden for den betryggende havehæk, men som dog med en blanding af beundring og benovelse iagttager billedstormernes hærgen i de hellige haller. Når grunden så er ryddet og en ny bygning til afløsning af den gamle er smækket op, vil jeg i ro og mag vurdere, om tumulterne har bedret udsynet.

Selv, når forskningen smyger sig i hofnarens dragt og fortæller mig, at der før proklamationen af den zionistiske stat i 1948 aldrig har eksisteret så meget som et tilbøj til et Israel, går jeg ikke i baglås, men ihukommer, at netop hofnaren var sandhedens væbner ved magtens og forløjethedens hof.

Forudsætningen for dette postulat er så, at Palæstina var hjemsted for kana'anæerne før eksilet og for jøder af en tvivlsom sammensætning efter eksilet.

Hvor sikre kana'anæerne, hvem de så end er, kan føle sig i sadelen, er nok et spørgsmål, eftersom deres tilstedeværelse og identitet i nogen grad, hviler på de samme skrifter, der er kildemateriale til det »gamle« Israel.

Fra tysk litteratur ved vi, at »Name ist nur Schall und Rauch« og kana'anæere kan jo være mange ting og har næppe altid været det samme. Om nogle af dem så har taget navneforandring under vejs er vel ikke altafgørende. Tungemålet har i hvert fald altid været Kana'anans uanset, hvem der benyttede det.

Mere interessant er det, om vi ad andre kanaler kan tage pulsen på dette Kana'an, der skulle udgøre et modstykke til den såkaldte israelitiske bevidsthed, med mindre Kana'an i den »israelitiske« udgave er dæknævnet for Babylon.

Mest på spanden i denne konflikt må det moderne Israel være, der bliver berøvet væsentlige elementer af sin selvforståelse og vel i anden række de sig undertiden med de gamle kana'anæere identificerende palæstinenserne, der kan henvise til, at besættelse og overgreb ikke blot er af nyere dato.

Nært sammenhængende med dette er likvideringen af tvangsopholdet i og udtoget af Ægypten + Yrkenvandring og Landname, der opfattes som en sindrig konstruktion til brug for betrængte jøder i Babylon eller andetsteds, som var i bekneb for en effektiv marchordre. I følge sagkundskaben leverer arkæologien ikke det ønskede materiale for et kulturskifte i en grå fortid mellem et indvandrende fremmedelement og de fastboende kana'anæere - lige så lidt som sociologiske undersøgelser blandt den statiske beduinkultur i området afgiver et fingerpeg om tilsvarende eller lignende udvandringsmønstre.

Men ud over en historisk har sagen altså også en ideologisk side og af en ideologi og dens gennemslagskraft, må man vel forvente en vis entydighed og ikke et debatoplæg.

Hvordan forholder dette babyloniske udvandringsmanifest sig eksempelvis til trosbekendelsen om folkets aramæiske afstamning, til den »judæiske« indvandring (Fjerde Mosebog kap. 13-14), der nærmest har karakter af en fortængning og til den »efraimitiske«, der optræder i et så pjaltet og letgennemskueligt stor- eller alisraelitisk klædebon? Af et propaganda-brøl, der skal tromme alle velnærede og udvandringstræge jøder i To-flodslandet sammen til opbrud mod en uvis skæbne, er det noget ospædet og udvandet.

Men denne ideologiske størrelse forudsætter et psykologisk element, der retfærdigvis ikke kan lades ude af betragtning. Hvis nemlig mennesker er således indrettet, at de under tvang og frihedsberøvelse iklæder deres frihedsdrømme tilsvarende udtogsforestillinger, må andre folk under lignende belastninger være tilsvarende leveringsdygtige. Der går blandt andet grænsen mellem postulat og plausibilitet. De af assyrerkongen til Samaria overførte folk fra Babel, Kuta, Avva, Hamat og Sefarvajim skabte således ikke deres egen udtogsmyte, men overtog værtsfolkets.

Hvor logiske, velegnede og fyldestgørende de enkelte elementer i den mosaiske »tradition« ville være i den »babyloniske« situation, er ikke uvæsentligt for antageligheden af tesen, der helst så nogenlunde skulle passe som hånd til

handske og fod til hose og ikke som elefantiasis til trikot.

Da Israels fødselstid således er skubbet frem til midten af vort århundrede og den mosaiske tradition forvandlet til skal uden kerne, kan kimen til det modsætningsforhold, der råder mellem kana'anæerne og de påståede israelitter,

eventuelt tilbageføres til en social revolution mellem over- og underprivilegerede kana'anæere i Amarnatiden omkring 1350 før Kristus, en opfattelse, der faldt som dug på slagne enge i vor revolutionsforherligende og -romantiserende tid.

I takt med nedskrivningen af den historiske værdi af Det gamle Testamente vokser blandt andet tilliden til Amarnabrevenes oplysninger.

Efter de sidste bulletiner synes nøgleordet at være, at Det gamle Testamente ikke er Historie, men historier, i al væsentlighed fabrikeret omkring vor tidsregning, der altså digterisk skulle have været en gevaldigt grødesvanger periode.

Med kniven for struben har det af romerne udslettelsestruede jødiske folk storspekuleret i forjættelser, der skulle pulverisere plageånderne og stable et verdensherredømme på benene efter seleukidisk eller romersk mønster. Erobreren Josva er kreeret til lejligheden og alle formodninger om gamle benjaminske traditioner er stoppet i skrotbunken.

Som Kong David er han en inkarnation af »Israels« lebens-

raumsfantasier i en atmosfære af afmagt og muskelsvind, skræddersyet efter Perserkongen Kyros eller Aleksander Magnus.

Forskere med mindre luft i lungerne taber dog pusten omkring eksilet, hvor »fortidsheltene« Josias, Saul og David kan takke Josias og hans propagandaministerium for deres eksistens, men hvor længe mon, inden også Josias optræder som romanfigur i det vidtløftige, deuteronomistiske persongalleri?

Den yderste konsekvens af denne fremskrivning, denne afsløring af »zeloternes« kreative bogføring er naturligvis, at Det gamle Testamente ikke er mange sure sild værd som kilde til de perioder, som det efter foregivende har kendskab til.

Afskedstruet er alle gammeltestamentlige hjælpediscipliner, Indledning, den »israelitiske« Religions historie, Israels Historie, men også værktøjet som litterær Kritik, Traditions- og Redaktionshistorie, Formhistorie må se sig om efter nye arbejdsgivere.

Arkæologien er dog i al væsentlighed uberørt og bliver et afgørende trumfkort mod tilstedeværelsen af Jerusalem som metropolen for det Storisrael, der havde David som sin uindskrænkede monark 1000 år før vor tidsregning, når det nu kan påvises, at byen omkring 800 før Kristus ikke var stort andet end en flække (et hul i jorden udelukker beliggenheden) med en totalbefolkning på små syv hundrede

(antageligen forhutlede) sjæle, kvinder og børn iregnet og slet ikke det menneskemylder, med hvilket Samuelsbøgerne rundhåndet opvarter.

Modellen er antageligen selveste verdenshovedstaden Rom.

Men hvilket ben skal man stå på, når man så under krydsrevisionen støder på dette Jerusalem i mere eller mindre prominente hedengangne »uisraelitiske« sammenhænge og nærmest får indtrykket af, at Amarnabrevene fremstiller det som en slags banerfører og talsmand for kredsen af omgivende kana'anæiske småbyer i deres nødråb om hjælp til den ægyptiske overhøjhed mod raserende bander(?) og strejfskarer(?).

Uventet som et granatnedslag i den gammeltestamentlige lejr kom det, at genstanden for de fælles bestræbelser skulle være et hellenistisk dokument? Jamen, hvad i alverdens riger og lande skulle det ellers være? En sensation havde det i sandhed været, om omverdenen var blevet præsenteret for et eksemplar i guldsnit, revideret af profetinden Hulda og med autorisation af kong Josias.

Som slutdokument og kanonisk størrelse hører bogen naturligvis hjemme i den hellenistiske æra, men det er jo heller ikke det ærinde, man er ude i, endskønt det hele selv efter en nærlæsning er en smule florumvundet. Helt har man ikke taget springet fra katterpoterne til de jernbeslåede hæle og

hamret porten i til den verden, der ligger bag dokumenterne og hvordan skulle man også kunne gøre det, når den nordisraelitiske konge Omri har borgerskab i »uisraelitiske« sammenhænge og dette er op-
højet til sandhedskriterium for historiciteten. At dette så ikke bare forærer hans judæiske makker et filigran af eksistens virker løjerligt. Efter denne recept slipper Akab, Jehu, Ezekias og enkelte andre gennem nåleøjet, men hvor ramponeret? Er adgangsbilletten blot deres optræden under et andet varemærke end det israelitiske eller skal der råde samstemmighed mellem oplysningerne? Kunne disse ikke være synkroniserede eller forankret i en fællesorientalsk upålidelighed? Giver assyrerkongens Salmanasser den Tredies statsautoriserede krønikeskrivere ikke jubilæumslagkagen et gedigent lag krymmel, når kongens israelitiske modstander Akab i slaget ved Karkar møder op med 2000 kampvogne og 10,000 infanterister. (De luftbårne enheder melder historien mærkeligt nok intet om).

Når deuteronomisterne som kildemateriale henviser til Israels- og Judas Kongers Krønike og dermed under hånden antyder, at deres og forlæggets version ikke er sammenfaldende, for så kunne man jo bare have ladet det genoptrykke, er det så en boobytrap, der skal lokke barnlige sjæle i fælden og strør Josvabogen om sig med stednavne udelukkende for at cementere skrønen? Er personnav-

neopbuddet i Jeremiasbogen kapitel 36 en smaddersmart intrige?

At der kan brydes en lanse for den opfattelse, at de teologiske grundsyn i de forskellige gammeltestamentlige historieværker, præsenteret af de fire første Mosebøger, rækken fra femte Mosebog og til og med Anden Kongebog og Krønikebøgerne + Ezra og Nehemia, er udtryk for meningsbrydninger i samtiden inden for den jødiske oikumene, savner jeg ikke den helt store forståelse for i betragtning af dennes udstrækning og de iøjnefaldende ujævnheder og forskelle, der råder mellem den hebraiske (babyloniske og jerusalemitiske indbyrdes) og den græsk-aleksandrinske kanon, men hvordan tackle de spændinger og modsigelser inden for samme litterære hat - uden at ty til forestillingen om en bearbejdelse eller udvikling af det foreliggende enkeltskrift? I det ene vers tror den alderstegne og barnløse patriark blindt på et guddommeligt tilsagn om, at tallet på hans afkom sætter stjernemylderet på himmelen skakmat, mens han i de næstfølgende vers forlanger garantier for retten til et område, der er mindre end Jylland.

Og udlægger man ikke grunden til en personlighedsspaltning, om man tilskriver en og samme person ophavsretten til den teologiske refleksion over gengældelsesdogmet i Anden Samuelsbog kap. 12?

I vers 13 er profeten Natans tilgivelse af David total, for derefter i vers 14 at være partiel, for så

endelig i versene 10-12 at være illusorisk. Er det hinsides en hver rimelighed at opfatte dette som en (langstrakt) tilspidsning af gengældelsesdogmet, der topper i den juridiske kulmination øje for øje og tand for tand? Og når en sådan udvikling ydermere støttes af forskellen i erstatningsspørgsmålet mellem Septuaginta, der ønsket den fattige mands lam erstattet syvfold - og den hebraiske tekst, der holdt i ørene af den i senjødedommen mere og mere nævenyttige Tora ændrer det til firefold.

Og ligger det ikke fuldstændig på linie med Septuagintas jævnførelse af græshoppen i Amos 7,1 med den fra blandt andet Ezekiel kapitel 38-39 omhandlede fyrste Gog eller Magog, der før Israels endelige frelse retter et frygtelig angreb mod Jerusalem, hvor vi kan iagttage en åndshistorisk udvikling i apokalyptisk retning inden for jødedommen, yderligere udviklet og tilspidset i Dødehavsmenigheden? Er en sådan sammenligning mellem Septuaginta og den hebraiske tekst ikke en legitim afdækning af udviklingslinier inden for jødedommen?

Er der virkelig »frit slag« mellem år nul og 1100?

Og hvad har disse forstadier med et revanchistisk »Israel« at skaffe?

Når forestillingerne om sådanne litterære konstruktioner overhovedet kan opstå, skyldes det jo, at de er en uafviselig del af den gammeltestamentlige kulturhorisont.

Som man har påpeget er Første Mosebog i mangt og meget et kompendium af den »israelitiske« åndshistorie. De talrige tilbagedateringer til patriarktiden af forhold i »jødefolkets« senere historie inviterer til forlængelse af det perspektiv, der nu hænger som en steppebrand. Således er Jeremiasbogen et renlivet produkt af tvangsopholdet i Babylon, skudt en tvivlsom foreksilsk profet af samme navn i skoene.

Murene falder allerede om den første, anden og tredje Esajas.

Men ufestligt er det ikke at befinde sig i kampens hede, midt i et gammeltestamentligt felttog, der i erobringslyst og landvindinger siger sparto til den legendariske Josvas.

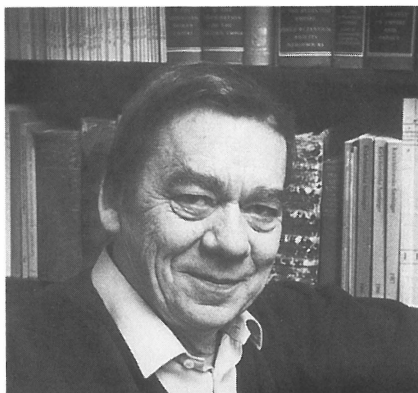
Skulle det imidlertid lykkedes at vende den gammeltestamentlige skude 180 grader - og hertil fordomsfrit held og lykke - kan det kun skyldes, at fagets nuværende avantgarde er skarpsindigere end forgængerne, har andre og bedre kilder at øse af eller behændigere jonglerer med et materiale, der er så skrøbeligt, at det næsten kan udsige hvadsomhelst.

»I det Tyskland, der endelig begynder at forstå«

Om den tyske reformbevægelse 1518-1521

Af professor Leif Grane
Institut for Kirkehistorie

Ovenstående citat - på latin: *In Germania tandem jam sapiente* - stammer fra en anonym pamflet mod pavedømmet (1520). Det udtrykker en tanke, som ofte kommer til orde i flyveskriftlitteraturen fra disse år: Før i tiden bøjede man sig for den kirkelige autoritet, men *nu* kan de lærde - også lægfolk - selv dømme om tingene og finder sig ikke længere i ubegrundede påstande. Sådan udtrykte Martin Luther sig, men det gjorde også mange andre med ham. Det er ingen nyhed, at tilhængerne af den tyske humanisme i de første år efter Luthers afladsteder fra oktober 1517 sympatiserede med professoren i Wittenberg i hans kamp med de skolastiske teologer og efterhånden også med pavedømmets repræsentanter, men to tendenser i forskningen har hemmet en virkelig forståelse af vekselvirkningen mellem en allerede eksisterende, humanistisk inspireret reformbe-

vægelse og den nye teologi i Wittenberg.

For det første har man fra teologisk og kirkehistorisk side været så ivrig efter at betone Luthers originalitet og ensomme kamp, at man har været tilbøjelig til at undervurdere betydningen af den humanistiske deltagelse i striden. For det andet har både reformationens- og humanismeforskning i høj grad koncentreret interessen

om de aktivt deltagendes personlige meninger og om forsøget på præcist at bestemme deres grundlæggende motiver for således at kunne gøre rede for, hvordan de hver især forholdt sig til Luthers intentioner. Ved at samle sig om spørgsmålet: Hvad har Luther og de øvrige deltagere i striden »egentlig« ment, har man forsømt det måske vigtigere spørgsmål: Hvordan måtte den interesserede samtid opfatte de mange litterære indlæg? Hvad kunne samtiden vide? Skrifter, der indgår i en standende strid under stadig udfoldelse, kan ikke læses isoleret, men må tolkes ud fra den plads, der »tildeles« dem i forhold til det samtidige begivenhedsforløb. Ja, de selvsamme skrifter kan, når de genudgives, med få års mellemrum få en anden accent, end de havde oprindeligt.

I det studium, som ligger til grund for disse linier, har det netop været bestræbelsen at koncentrere interessen om den løbende debat, om de enkelte indlægs mulige virkning på baggrund af deres umiddelbare kontekst, om vekselvirkningen mellem den allerede eksisterende reformbevægelse og det nye, Luther bragte ind i striden, og om de motiver og grunde, som frem til Luthers bandlysning og fordømmelse af kejseren i forbindelse med rigsdagen i Worms skabte nye skillelinier inden for den lærde verden i Tyskland.

Det er velkendt, at allerede Luthers teser om afladen af 31. okto-

ber 1517 vakte en betydelig opsigt. De angreb på ham, som straks begyndte, øgede sympatien for ham i humanistiske kredse, hvor man allerede var vant til, at den nye lærdom, som humanismen repræsenterede, udsattes for mistænkeliggørelse fra universitetsteologernes side; den berømte hebraist Johann Reuchlin blev beskyldt for kætteri af teologerne i Köln, og Erasmus af Rotterdam, som de tyske humanister hyldede som deres leder, var ustandseligt udsat for chikanerier i Louvain, hvor han på denne tid boede. Angrebene på Luther blev set som et nyt eksempel på teologernes had til den nye lærdom. Luthers omfattende produktion fra 1518 bekræftede Reuchlins og Erasmus' disciple i overbevisningen om, at han var »en af deres«: Her genkendte de en række af deres egne bestræbelser: Kampen mod den af Aristoteles bestemte skolastiske teologi, kritikken af kirkelige misbrug og ceremonier, der var præget af overtro, fremhævelsen af kristendommens kilder, Bibelen og oldtidens kirkefædre, og fremfor alt en tolkning af disse kilder, som byggede på kendskab til de gamle sprog (græsk og hebraisk), og som lagde vægt på teksternes indre sammenhæng og de i dem anvendte talefigurer. Når Luther nægtede at anerkende henvisninger til store middelalderteologer som f.eks. Thomas af Aquino og forlangte argumenter og beviser i form af henvisninger til den hellegne skrift, kunne de humanistiske

reformteologer kun være enige med ham.

Afgørende for det videre forløb blev det, at Luthers begyndende konflikt med pavestolen ikke synes at have forskrækket humanisterne. I datiden var spørgsmålet om rækkevidden af den pavelige autoritet ikke afklaret. Det negative udfald af Luthers møde med kardinal Cajetan i Augsburg (oktober 1518) svækkede på ingen måde sympatien for ham, og det gjorde heller ikke den debat om pavedømmets guddommelige myndighed, som teologen Johann Eck tvang ham ind i ved disputationen i Leipzig i juni/juli 1519. Tværtimod, Luthers argumentationsform og bevisførelse stemte helt overens med humanisternes forståelse af, hvordan man skulle læse Bibelen og kirkefædrene. Derfor er det ikke så mærkeligt, at den aktive deltagelse fra humanistisk side netop begynder nogle måneder efter Leipzig.

Fra november 1519 begynder strømmen af i første omgang latinske pamfletter mod Luthers fjender. Det er sandt, at mange af disse pamfletter ikke vidner om dyb forståelse af Luthers teologi, men det er i forbindelse med den konfrontation, som præger debatten i 1519-1521, af mindre betydning. Ethvert skrift, der gik til angreb på de skolastiske teologer, på den romerske kirkeregerings korrupsion og misbrug måtte i tidens sammenhæng blive læst som støtte til Luther. I kampen hede kom det

ikke så meget an på, hvilken teologisk dybde, sådanne skrifter afspejlede, men mere på dette spørgsmål: På hvilken side var forfatteren? Så længe alt endnu var uafgjort - og det var det indtil Worms 1521 - var det ikke de teologiske nuancer, man interesserede sig for, men bevidstheden om, at en afgørende strid mellem den nye lærdom på den ene side og skolastisk sofistik og romersk korrupsion på den anden side var i gang. Ingen, som var *bonus et doctus* (dvs: i besiddelse af moralsk integritet og den af humanisterne anerkendte lærdom), kunne være i tvivl om, på hvilken side man burde placere sig.

Karakteristisk for denne uafklarede situation var den holdning, Erasmus af Rotterdam indtog - og den måde, han blev opfattet på. Erasmus var enig med Luther i mere, end man sædvanligvis vil tilkende ham. Han havde nok, i øvrigt ligesom Luther, klarhed over, at de havde forskellige mål, og han gav ofte i breve udtryk for, at han ikke brød sig om Luthers skarpe udtryksform, men alligevel måtte han tage endnu stærkere afstand fra deres fælles fjender med det resultat, at samtiden tog ham til indtægt for Luther. Men det bør tilføjes, at Erasmus i flere situationer vovede sig meget langt ud for at beskytte Luther mod en kirkelig fordømmelse. Han er i langt højere grad en nøglefigur i disse år, end det almindeligvis anerkendes. Uden hans indflydelse ville det for-

mentlig have været sværere for Luther at få så bred støtte fra humanistisk side, som han fik, og dermed ville han måske også have mistet politisk støtte, for mange humanister indtog indflydelsesrige stillinger ved tyske fyrstehoffer og i rigsstæder.

Pamfletkrigen, som aldrig standsede, efter at den var begyndt i efteråret 1519, giver et stærkt indtryk af bredden i den direkte eller indirekte støtte til Luther. Det er påfaldende, hvor svagt modparten gjorde sig gældende i disse år. Luther og hans humanistiske venner og sympatisører beherskede fuldstændigt bogmarkedet, som også den pavelige udsending Hieronymus Aleander til sin beklagelse måtte erkende. Erasmus, som altså ikke var bange for at komme Luther til undsætning, måtte til sin græmmelse konstatere, at hans egne breve og skrifter blev udgivet uden hans tilladelse og på en sådan måde, at han for offentligheden måtte fremtræde som Luthers allierede.

Man kan ikke studere hele denne litteratur (og den samtidige korrespondance) uden at få en klar fornemmelse af, at årene 1518-1521 så langt fra udelukkende var præget af Luthers kamp. Var det, som det er blevet antydnet, en »produktiv misforståelse«, når mange humanister sluttede op om ham? Kun, så vidt jeg kan se, hvis man lægger hovedvægten på teologiske *meninger*. Derimod ikke, hvis man følger hele den offentlige debat og

er opmærksom på, hvad det er for ideer, som synes at præge tiden. Luther er langt fra ene om at mene, at *nu* er tiden inde, *nu* står kampen for den sande kristendom, den ægte lærdom, den sandt kristelige livsførelse og den rette kristne praksis. Bevidstheden om at leve i en skæbnetime gør sig ikke mindst gældende i appellerne til den nye kejser, Karl V. En anden ting, som er påfaldende i pamfletlitteraturen, er den fælles overbevisning om, at det gamle autoritetsbegreb, som var udhulet af de utrolige kirkelige misbrug, må vige for besindige menneskers begrundede meninger. Igen og igen lyder det i flyveskrifterne: Nu er tyskerne begyndt at forstå, og de romerske kurtisaner (dvs staben i den pavelige regering - kurien - og dens lakajer) kan ikke længere bedrage dem. På denne baggrund må man forstå et tredje gennemgående træk: Man vil ikke længere bøje sig for pavens »nøgne ord«, dvs påberåbelse af autoritet uden de nødvendige argumenter og skriftbeviser. Derfor var det meget få, som alene ved den pavelige handbullet lod sig afskrække fra at holde fast ved Luther.

Ikke bullen, men først Karl Vs tilslutning til den i maj 1521 blev afgørende for, at de foregående års mønster forsvandt hen mod sommeren 1521. En fortsættelse krævede nye afgørelser og satte dermed nye vilkår. Erasmus meldte nu fra, og en del fulgte ham. Men mange var i løbet af de sidste to år

blevet så forbundet med Luther, at de stod rede til at tage et ansvar i en kirke uden pave. Så vidt var de næppe kommet uden den forudgående kamp mod alt det, de anså for slet i kirke og skole, eller uden at forstå Luther som *Martinus noster*, dvs som en ledende skikkelse i den (humanistiske) reformbevægelse. Måske begyndte de deres tilslutning med en produktiv misforståelse, men inden det var for sent havde de forstået, at det ikke længere blot drejede sig om god teologi og afskaffelse af kirkelige misbrug, men om evangeliets forkyndelse for det kristne folk. Derfor er det også karakteristisk, at da afgørelsens time var kommet, begyndte strømmen af *tyske* flyveskrifter fra 1521.

Som det forhåbentlig er blevet klart, gælder det i denne undersøgelse ikke Luther og humanisterne, men den tyske reformbevægelse og Luthers plads i denne, indtil bandullen og rigsdagen i Worms gjorde dens fortsatte eksistens på de hidtidige vilkår umulig. For at studere dette tema er det nødvendigt at placere Luther i hans omgivelser, både i Wittenberg og uden for, som de så ud i 1518; at analysere Luthers opgør med pavedømmets guddommelige ret, som fik så stor betydning for humanisternes vurdering af ham; at følge debatten efter disputationen i Leipzig; at følge de vigtigste humanistiske brevvekslinger (her under Erasmus); at skaffe sig et overblik over stridslitteraturen; at følge debat-

ten om den pavelige bandtrusselsbulle fra juni 1520, og at vurdere Luthers endelige afvisning af pavedømmet og reaktionerne i den lærde verden. Resultatet må blive en bog, som hverken er teologihistorie eller Lutherbiografi, omend elementer af begge dele indgår, men som søger at tegne et billede af den strid i årene 1518-1521, som optog den tyske offentlighed, og at vise, at Martin Luther, så længe ingen endelige afgørelser var faldet, ikke var en ensom munk, men en i humanistiske kredse beundret lærd, der samtidig ved sine folkelige skrifter gav dem en kristendomsundervisning, som de greb med begejstring. Der var især to grunde til, at Luther kunne indgå, hvad man kunne kalde en alliance, med de ledende humanistiske kredse: For det første, at han for dem repræsenterede den moralske integritet og »ægte« teologi, som de drømte om. For det andet, at han i sine skrifter gjorde sig til eet med de ideer, der bestemte deres eget arbejde og ikke mindst deres længsler: Kravet om at *forstå* - uden afhængighed af »nøgne ord«, og bevidstheden om, at *nu* er tiden inde - trods pavedømme og kirkelig korrupsion.

Luther har engang ret skarpt, men ikke uden dyb respekt sagt om Erasmus, at han er som Moses, der kun fik lov at se ind i det forjættede land. Mange af de unge lærde, der oprindeligt fulgte Erasmus på vejen, blev ikke sammen med ham - sådan kunne man misbruge Lut-

hers billede - på den anden side af Jordan. Men var de blevet i stand til at overskride floden, hvis ikke Erasmus havde ledt dem derhen, hvor de måtte efterlade ham?

Engang i nær fremtid udkommer bogen »Martinus noster. Luther in the German Reform Movement 1518-1521« (ca. 350 sider).

Grundtvigs københavnske efterkommere

*Af stipendiat Tinne Vammen
Institut for Systematisk Teologi*

Med Det humanistiske Forskningsråd som økonomisk bagstopper i 2 år har jeg siden august 1992 haft min gang på Institut for Systematisk Teologi og en velegnet social sammenhæng for en historiker, som har givet sig i kast med et projekt med arbejdstitlen »Den københavnske grundtvigianisme i kønsperspektiv ca. 1870-1950: hjemmeliv, menighedsliv, folkeliv«. Mine påskud og interesse for dette tema er flere:

Efter i flere år at have arbejdet med de københavnske kvindebevægelser ca. 1860-1915 og i sidste ombæring med fokus på især en af kvindesagens frontfigurer Johanne Meyer, grundtvigianeren, som blev teosof, er det gået op for mig, at religion og religiøsitet var et mere tungtvejende bevidsthedsmessigt indslag og en mere væsentlig socialt differentierende faktor i disse bevægelser, end jeg ud fra mine for-forestillinger gik ud fra. At sensyttenhundredetallets og det tidlige 1800-tals religiøse vækkelsesbevægelser, både direkte og indirekte, kanaliserede mange

mænd og kvinder ind i reformbevægelser og revolutionære strømninger, er for alvor gået op for mig for den danske hovedstads vedkommende og som en parallel til, hvad amerikanske, britiske, tyske og også andre skandinaviske historikere hidtil og ikke mindst i disse år har været betragteligt mindre berøringsangste for at gå i clinch med end vi herhjemme. Denne berøringsangst har utvivlsomt medvirket til at skabe opfattelser af sækulariseringen af københavnernes bevidsthedsliv og livspraksis som mere nutidige, end der helt er dækning for.

I mit nye projekt forholder jeg mig til grundtvigianismen og de udfordringer, som denne religiøse minoritetsbevægelse stod over for og søgte at tackle med større og mindre succes i tomrummet efter Grundtvigs død som charismatisk og mangetydig skikkelse og stillet over for at forvandle en i sit udgangspunkt oppositionel religiøs og kirkelig kultur til en mindre konfrontativ, mere integreret del af hovedstadens offentlige og private sfærer. Som andre kirkelige og religiøse strømninger er grundtvigianismen ofte blevet studeret med særlig interesse for ledende teologers fortolkninger af kristendom og kirkelighed eller med særlig interesse for den grundtvigianske magtelites budskaber og strategier. I mit projekt nærmer jeg mig grundtvigianismen udfra en anden synsvinkel, som ikke udgrænser enhver beskæftigelse med minoritetsbevægelses »chefideologer«, men retter søgelyset stærkere på bevægelsen som specifikt erkendelsesmæssigt og følelsesbåret fællesskab og de former, dette fællesskab udmøntedes i som ideal og gennemlevet realitet. Et fællesskab, hvis interne konsensus og konflikt og eksterne manifestationer, jeg vælger at beskrive og fortolke i relation til grundtvigianernes forskellige klasse-mæssige tilhørsforhold, med de konsekvenser og muligheder, der lå heri og tilstræbtes af fællesskabets mænd og kvinder.

Frem for at reducere dette fællesskab til et direkte eller automatisk udslag af klasse- og kønsmæssige positioner og interesser, arbejder jeg udfra den hypotese, at religion og religiøsitet i grundtvigsk regi var en uafhængig variabel, men i en stadig vekselvirkning med hvilke sociale koder og økonomiske vilkår, fællesskabets skiftende tilhængere handlede udfra og var mærket af. I den endnu indledende fase, mit projekt befinder sig i, synes de generationer af københavnske grundtvigianere, som omkring 1870 skulle igang med at forvalte »arven« efter det grundtvigske gennembrud i København, især at være rundet af hovedstadens embedsborgerskab, handelsborgerskab og småborgere. Denne fællesskabets sociale opdeling var en faktor, som gav hjemmeliv, menighedsliv og folkeligt liv et delvis forskelligt betydningsindhold og med konsekvenser for bevægelsens strukturer, sociale »rollefordelinger« og distribution af magt, autoritet og indflydelse.

Studerer religiøse bevægelser primært med fokus på deres offentlige og institutionelt-organisatoriske udtryk, undervurderes let, at bevægelser også har en række private dimensioner. For den, som vil studere kvinders religiøsitet og fromme adfærd er læsningen af grundtvigianismens officielle organer, f.eks. Højskolebladet og københavnske foreningspublikationer, i så henseende, en exercits, som forholdsvis sjældent giver an-

ledning til at standse op ved mødet med en kvindes pen. Til gengæld kan man fryde sig over og næsten drukne i korrespondancer, som giver en lang række signaler om kvinders (og mænds) reaktioner på bevægelsen, deres fromhedsliv og religiøse kriser, ligesom de peger på uformelle netværk og familie- og slægtsystemers substantielle betydning som erfaringsrum, allianceskabende faktor og vigtige funktion for mænds og kvinders sociale livsstrategier. Det privatarkivalske stof (som jeg p.t. næsten er besat af med en blanding af detektivisk nysgerrighed og fryd over at tage fat på hidtil utappet stof og jævnlige anfald af frygt og bæven over dette materiales mængde) giver løfte om at komme tættere ind på livet af, hvad der gav grundtvigianismen en særlig menings- og identitetsskabende betydning og mænds og kvinders tilværelse rettesnore af påtvungne og selvvalgte diktater.

Man kan, inden for en toårig periodes korte stræk, vælge mellem at arbejde med en tematik i stort eller mere begrænset format.

Selv har jeg valgt at gøre det sidste. Ud fra det synspunkt, at jeg hellere vil ende op, til sin tid, med en serie af mindre delundersøgelser, som går i dybden med udvalgte aspekter ved den københavnske grundtvigianismes historie ca. 1870-1950, end skrive en mere oversigtspræget fremstilling, hvor påtrængende den end kan være. Som konsekvens heraf arbejder jeg med at udstikke hjørner af denne historie, som jeg behandler og tolker med skiftende vægt på grundtvigianismen på et sociobiografisk niveau og på menighedshistoriske og organisationshistoriske planer. I denne proces er mit projekts tilknytning til det af Hans Raun Iversen igangsatte paraplyprojekt om »Folk og kirke i hovedstaden« og opholdet på øverste etage i Købmagergade med den manende udsigt til byens tårne og spir en lise, når jeg kæmper med at finde ud af, hvordan jeg kan komme til at se lyset, når jeg, om alt går vel, dukker op fra de arkivalske dynger og, håber jeg, nogle andre versioner end de velkendte.

Grundtvigs efterkommere: hans yndlingsdatter Meta Boisens tidligt faderløse datter Elisabeth, Harald og Fredrik. (Kgl. Biblioteks Kort- og billedsamling).

Quid novi ex Africa?

Afrikastudier under Det Teologiske Fakultet

*Af professor Holger Bernt Hansen
Institut for Kirkehistorie*

Quid novi ex Africa indgår som et fast udtryk i lærebøger til grundundervisningen i latin og har gennem tiden tjent til at placere Afrika i relation til den øvrige verden. Oprindeligt går talemåden tilbage til et græsk ordsprog, der i Aristoteles' gengivelse var et bekræftende udsagn: »Altid frembringer Afrika noget nyt«. Dette spil mellem spørgsmål og svar danner en god optakt dels til et kort rids af Afrikas placering i kirke- og missionshistorien, dels til en nøjere redegørelse for den nye placering af Afrikastudier inden for Det Teologiske Fakultets rammer.

Under opbygningen af det romerske imperium betød Afrika overvejende Nordafrika, men da Cæsar senere opholdt sig hos Cleopatra i Ægypten, kunne han konstatere flere tegn på indflydelse fra »det sorte Afrika«, ikke mindst markeret ved Nilens altafgørende betydning for livsgrundlaget i Ægypten. Nilen var da også en væsentlig forbindelseslinie, da kristendommen i oldkirkens tid vandt

sit første fodfæste i tropisk Afrika gennem starten på den ortodokse kirke i Etiopien, som gennem hele sin historie har haft tætte relationer til den koptiske kirke i Ægypten. Begge kirker har udgjort et lille, men spændende kapitel i kristendommens relationer med tropisk Afrika. Lige så spændende, men næsten helt overset er det kristne kongedømme Nubia, der lå langs Nilen i området nord for Khartoum i det nuværende Sudan. Det havde sin blomstringstid fra

det 7. årh. og holdt gennem adskillige århundreder stand mod det muslimske pres.

Islams fremtrængen siden det 7. årh. har haft en afgørende betydning for Europas forhold til Afrika. For det første betød islamiseringen af Nordafrika og siden islams fremtrængen i såvel Spanien som på Balkan (hvad Bosnien-Hercegovina er et meget aktuelt eks. på), at tropisk Afrika så at sige gennem adskillige århundreder blev kappet af fra den europæiske interessefære. For det andet satte den islamiske kultur gennem karavanevejene sit præg på det område, der tidligere gik under navnet Sudan-bæltet, men nu betegnes som Sahel-området, og som strækker sig fra Kap Verde i vest til Afrikas horn i øst. Sahara-ørkenen bandt mere sammen end den skilte, og det kom gennem århundrederne til flere bystatsdannelser, især Timbuktu med dets velkendte universitet.

Det er om islam i disse to områder af Afrika, at to gæster vil forelæse under besøg på Institut for Kirkehistorie og Center for Afrikastudier i løbet af efterårssemesteret 1993. Professor *Rex O'Fahey* fra Historisk Institut ved Bergens Universitet har gennem adskillige år studeret brydningerne mellem kristendommen og islam i det sydlige Sudan, hvor det kristne Nubikonkedømme tidligere gjorde sin indflydelse gældende, men hvor der nu gennem mere end 10 år har udfoldet sig en blodig borgerkrig.

Professor *John Hunwick* fra Northwestern University og p.t. gæsteforsker ved Bergens Universitet er internationalt kendt for sine studier af islam i Vestafrika og specielt de politiske og sociale konsekvenser af islams mangeårige tilstedeværelse i et afrikansk samfund.

Næste kapitel i den europæiske kontakt med Afrika kom med renæssanceperiodens interesse for de oversøiske områder og specielt dens søgen efter søvejen til Indien. Forbindelserne begrænsede sig overvejende til nogle landingspladser langs kysten, men to steder kom det til en mere omfattende aktivitet. For det første følte portugiserne en forpligtelse til i lighed med missionsaktiviteten i Sydamerika også at udbrede kirken i Afrika. Ved Congoflodens udmunding i Atlanterhavet kom de portugisiske søfarere i kontakt med et veludviklet og velorganiseret kongedømme, hvortil munke blev sendt som missionærer. Resultatet blev en overraskende stærk kirke med egen biskop og præster, heraf flere afrikanske, som blev trænet i Portugal. Kirken eksisterede i godt 200 år (ca. 1500-1700), hvorefter den helt gled i glemmebogen uden at efterlade sig mange spor. Først i de senere år er den trukket ud af glemselen gennem professor *Richard Gray's* omfattende studier i Vatikanets arkiv. Richard Gray, der kommer fra School of Oriental and African Studies i London, vil bl.a. berette om sine studier af den-

ne første kirke i det egentlige tropiske Afrika, når han i oktober 1993 kommer til København for som gæstelærer at holde seminarer om kirke og kristendom i Afrika.

For det andet kom det nye kendskab til Afrika til at hjælpe med til en løsning på en alvorlig religiøs konflikt i selve Europa. Huguenoternes fordriven fra Frankrig efter ophævelsen af Ediktet i Nantes 1685 førte dem til Holland, hvorfra de stærkt bevidste om deres calvinistiske tro udvandrede til Sydafrika og udviklede deres eget på kristne præmisser baserede samfund og stat. De første indvandrere kom til at udgøre kernen af boerne, som siden har præget den dramatiske udvikling i Sydafrika gennem apartheid-systemet frem til de aktuelle, turbulente begivenheder, som stræber mod at skabe lighed mellem racerne og derved ophæve boernes århundrede gamle religiøst begrundede særstatus. Det er denne smertefulde proces, som *Niels Kastfelt* her i foråret og ved tidligere lejligheder har belyst i seminarer om Sydafrika.

Den næste og ikke mindre triste nyhed fra Afrika er forbundet med kontinentets inddragelse i verdenshandelen. Hvor man i merkantilismens periode hentede krydderier i Østen, blev Afrikas bidrag menneskelige ressourcer i form af slaver. Også Danmark tog sin andel af den profitable slavehandel over Atlanten og etablerede sig fra 1659 med et handelscenter

på Guldkysten, det nuværende Ghana. Kristne idealer var ikke særligt fremtrædende i danskeres aktiviteter på Guldkysten, men ansvaret over for slaverne og de omboende folk var dog en medvirkende årsag til, at også præster blev udsendt til det klimatiske ikke særligt gæstfrie område. Blandt disse var Grundtvigs to ældre brødre, hvis virke på stedet varede mindre end et halvt år, således at de næppe har spillet nogen rolle for de tanker om mission, som Grundtvig senere udviklede.

Men den danske aktivitet på Guldkysten indtil 1850 fik på anden vis en mere langsigtet betydning. Slaveri og slavehandel var med til at vække Europas samvittighed og ansvar for Afrika. Dette fandt især udtryk gennem en stigende interesse for kristen mission i Afrika, som tog fart fra omkring 1800. Igen startede man i kystområderne og bevægede sig derfra ind i landet, undertiden i fodsporene på kendte opdagelsesrejsende som Livingstone, Stanley og Speke.

Dog blev det islam-faktoren, som var bag starten på dansk missionsaktivitet i Afrika, således som den nylige Aarhus-disputats af *Mogens Jensen* har klarlagt. Dansk Forenet Sudan Mission udsendte sin første missionær i 1913 til Nordnigeria med det udtrykkelige formål at dæmme op for islams yderligere fremtrængen. Hermed er vi tilbage i det tidligere omtalte Sudan-bælte, hvor mødet mellem kristendommen og islam har været

særlig intenst, og hvor *Niels Kastfelt* netop har sine særlige forskningsmæssige interesser.

I det hele taget har det gennem dette århundrede frem til 1960'ernes begyndelse været dansk mission, som har varetaget de væsentligste danske forbindelser til Afrika. Dansk Ethioper Mission startede arbejde i dette traditionelt kristne område, som i stigende grad havde udviklet sig til et spændingsfelt mellem den ortodokse kristendom, islam og den traditionelle religion. Det er disse helt specielle relationer, som kandidatstipendiat *Finn Rønn Pedersen* netop i disse måneder er ved at studere nærmere. Et lignende religionsmøde, men i en helt anden historisk sammenhæng, finder sted i Tanzania, hvor Det Danske Missionselskab, Brødremenighedens Danske Mission og Luthersk Missionsforening har deres væsentlige arbejdsområder. Netop i Tanzania har de lutherske kirker engageret sig særligt i teologisk uddannelse samlet omkring institutionen Makumira, hvor *Hans Raun Iversen* har været på studieophold i en længere periode, og hvortil adskillige teologi-studerende stadig udsendes i praktik.

Siden 1960'ernes begyndelse er dansk mission blevet overhalet, men ikke erstattet, af dansk ulandshjælp som den mest omfattende forbindelseslinie til Afrika. Det har åbnet for nye perspektiver i Afrikas placering i den danske bevidsthed, men det har også rejst

særlige problemer om relationerne mellem stat og kirke, om det mulige samarbejde mellem missionens arbejde og statens engagement inden for nogle af de sektorer, hvor missionen har været særlig aktiv. Det er denne problemstilling, som undertegnede i særlig grad har haft som forskningsområde.

Helt aktuelt er det imidlertid et andet billede af Afrika, som træder frem på nethinden. Den væsentligste nyhed fra Afrika har gennem det sidste år været, at det fremstår som katastrofernes og nødens kontinent, der næsten er sat på »varig bistand«. Det er således Folkekirkenes Nødhjælp frem for missionselskaberne, der er kommet til at stå som forvalter af Afrikas fremtid, men ikke mindst missionselskaberne har en opgave i at fremhæve de store menneskelige ressourcer, som alle ulykker ikke har kunnet fortrænge. Og to af de seneste nyheder fra Afrika må ikke overskygges af den øjeblikkelige misere: at der i Afrika nu er flere kristne end i Europa, og at der i Afrika er flere fransktalende end i selve Frankrig. Uden at forfalde til talmagi er disse seneste nyheder nok det stærkeste vidnesbyrd om virkningen af kontakten mellem Europa og Afrika gennem mange århundreder og om Afrikas ændrede placering i verdensbilledet.

Undervisning og forskning ved Det Teologiske Fakultet har på interessant vis specielt i dette århundrede afspejlet hele denne udvikling og selv været en funktion af

den. Et besøg på Kirkehistorisk Bibliotek er et tydeligt vidnesbyrd herom. Overraskende er det næppe, at man fra første færd har abonneret på tidsskriftet *International Review of Missions*. Det startede i forlængelse af den skelsættende første verdensmissionskonference i Edinburgh i 1910, som markant bragte kristendommens møde med islam i Afrika i fokus, og som havde direkte indflydelse på den aktivitet, som Sudanmissionen som allerede nævnt startede i Nordnigeria nogle få år senere.

Mere bemærkelsesværdigt er det på hylderne at finde tidsskriftet *Africa* fra første nr., der kom i 1928. Dette er et overvejende antropologisk tidsskrift udgivet af International African Institute i London. Som første forklaring herpå skal anføres, at Fakultetet siden 1918 gennem ansættelsen af *Lorenz Bergmann* først som lektor og fra 1939-47 som professor havde søgt at styrke missionshistorien i studiet. Bergmann var bredt kirkehistorisk orienteret, hvad hans lærebøger er et tydeligt bevis på, men han nærrede også en stor interesse for Afrika. Når han startede at abonnere på det nye tidsskrift *Africa*, hænger det utvivlsomt sammen med, at initiativtageren og drivkraften bag var *J.H. Oldham*, formand for International Missionary Council og datidens mest betydningsfulde skikkelse for missionsarbejdet i Afrika og dets forbindelser til såvel humanitært arbejde som til kolonipolitikken.

I videre forstand afspejler tidsskriftet *Africa* den traditionelle tætte forbindelse mellem mission og antropologi specielt i Afrika. Missionærer bidrog ofte med »råmateriale« til antropologerne eller blev antropologer i deres egen ret, ikke mindst når det gjaldt studiet af afrikanske sprog. Det had-kærlighedsforhold, der ofte har eksisteret mellem mission og antropologi, afspejles også i *Tidsskriftet Antropologi's* særnummer fra 1991 om mission, hvortil *Hans Raun Iversen* har bidraget. Der eksisterer således en nødvendig og tæt tværfaglig forbindelse mellem antropologien og studiet af kristendom og religion i almindelighed i Afrika.

Den missionshistoriske tradition fra Lorenz Bergmann kørte på vågeblus varetaget af eksterne lektorer, indtil professor *Hal Koch* omkring 1960 bragte nyt liv til sagen gennem sin lille bog »Fremtiden formes«, hvori han justerer sagområdet til det aktuelle syn på Europas forhold til sin omverden. I stedet for et lidt eksotisk hjørne af kirkehistorien blev den 3. verden i almindelighed og Afrika i særdeleshed set som en integreret del af kristendommens og kirkens udvikling. Koch understregede aspektet omkring et kultur- og religionsmøde mellem Europa som kristendommens forvalter gennem mange århundreder og resten af verden, der i væsentlig grad havde stået uden for den kristne tradition. Konkret arbejdede Koch for at

øge den danske ekspertise på feltet, bl.a. ved at skaffe Danida-midler til at sende undertegnede på studieophold i Østafrika.

Arven og forpligtelsen blev ført videre af professor *Torben Christensen*. Dels engagerede han sig aktivt i udforskningen af dansk missions historie med publicering af flere artikler, dels markeredes det som en væsentlig nydannelse, at han i 3. bind af den store *Christensen-Göransson Kirkehistorie* fra 1976 bevidst i den almindelige fremstilling integrerede store afsnit om Latinamerika, Asien, Oceanien og Afrika. Fremstillingen repræsenterer en pionerindsats, selv om den som lærebog næppe har fundet sin endelige form. Men Torben Christensen har bidraget afgørende til, at den almindelige ændring af verdensbilledet også har vundet indpas i studiet af kirkens historie.

Det ligger i naturlig forlængelse heraf, at Institut for Kirkehistorie allokerede først en adjunkt- og siden en lektorstilling til 3. verdens kirkehistorie, som Niels Kastfelt har haft siden 1985. Det har betydet, at dette område også har fundet plads inden for grundundervisningen i kirkehistorie og siden i emneudbud på overbygningen. Som allerede nævnt har fokus været på Afrika, da Kastfelts forskningsområde især har været Vestafrika og kristendommens møde med islam. Det samme har været tilfældet for undertegnede, som fra 1987 har været forsk-

ningsprofessor og siden almindelig professor med særligt henblik på 3. verdens kirkehistorie i almindelighed og Afrika-studier i særdeleshed.

Denne seneste udvikling har ikke været styret af tilfældigheder. Med udgangspunkt i den mangeårige tradition har Institut for Kirkehistorie opprioriteret studiet af 3. verden og har tillige formået at rejse ressourcer til formålet. Dette er også slået igennem på fakultetsplan, hvor studiet af 3. verdens og især Afrikas religiøse og kirkelige forhold er opført som prioritetsområde i Fakultetets langsigtede forskningsplanlægning.

Alt dette udgør baggrunden for den seneste vækst på den teologiske stamme, som fandt sted i midten af 1992, da *Afrika-områdestudiet* og det tilhørende *Center for Afrikastudier* administrativt blev lagt ind under Det Teologiske Fakultet. Karakteristisk nok blev områdestudie-tanken, som har været praktiseret i England i mange år, aktuel i Danmark omkring 1980, da der var stærke ønsker om at styrke interessen for udviklingslandene på universitetsplan. En hurtig »opdeling af verden« resulterede i, at Odense fik Melle-møsten og Århus Syd- og Sydøstasien, mens København på grund af den herværende tradition og ekspertise fik Afrika.

Afrika-områdestudiet er 2 årigt og leder frem til graden exam. art. (der er på niveau med et bifag). Det har fra begyndelsen været tvær-

fagligt baseret omfattende følgende 6 discipliner: historie, antropologi, geografi, økonomi, politologi og endelig det brede område Afrikas kultur, der også omfatter religion. Dette betyder, at studiet som sin nødvendige forudsætning har et samarbejde mellem de involverede institutter, som stiller lærerkræfter til rådighed og aktivt indgår i udviklingen af et fagligt miljø.

En sådan konstruktion, der involverer tilknytning til 4 fakulteter, har ikke haft lette vilkår. Når det kom til økonomi og ledelse, var det vanskeligt at få paterniteten placeret. I de første år blev studiet og Centeret administreret direkte under konsistorium, men med stramninger og ændringer i styrelseslov viste dette sig ikke gangbart i det lange løb. Det var i denne situation, at daværende dekan og senere prorektor *John Strange* sprang til og foreslog, at Afrika-studiet skulle administreres under Det Teologiske Fakultet med henvisning til, dels at der fandtes en gammel tradition for studiet af Afrika, dels at der allerede fandtes en særlig ekspertise på området og en række berøringsflader med andre fags Afrika-forskere. Af begge årsager ville det være muligt fastholde og udbygge Afrika-studiet samtidig med, at dette også kunne tilføre det teologiske studium nogle nye facetter.

Efter stor dekan-opbakning og godkendelse af de relevante universitetsorganer er overflytningen nu blevet effektueret med den nu-

værende dekan *Jens Glebe-Møller* som en kyndig rorgænger. Under tegnede er blevet udpeget som bestyrer for Center for Afrikastudier, der indtil videre har til huse i Stokhusgade på Østervold, og virker samtidig som formand for det hertil hørende studienævn.

Betingelsen for studiets fortsatte eksistens er naturligvis, at den tværfaglige tilgang fastholdes, og at samarbejdet med de andre involverede institutter kan fortsætte. Ud over det særlige studiemiljø, som herved kan skabes, vil teologiske studerende på flere måder kunne få glæde af en tilknytning til Afrika-studiet. Måske vil det være for stor en mundfuld for de fleste studerende at gennemføre hele det 2 årige områdestudium, selv om et par stykker er gået i gang med stort udbytte. Men man vil kunne deltage i enkelte af kurserne og få suppleret sin viden om Afrika med bidrag fra f.eks. historie, antropologi eller økonomi, og relevant Afrika-undervisning vil kunne godskrives hovedstudiet som et tilvalg. Hertil kommer de emneudbud, som i stigende grad vil blive udbudt i samarbejde med de involverede fag. Eksempelvis udbyder Niels Kastfelt i efteråret 1993 et seminar om religionsmødet i Afrika, som sigter mod såvel teologiske studerende som studerende under Afrika-studiet.

For begge parter rummer den nærmere tilknytning mellem Fakultet og Center for Afrikastudier nye og interessante perspektiver,

som skal udmøntes i de kommende år. Der er skabt en ramme omkring og en styrkelse af studieaktiviteterne på Afrika-området, som imødekommer nogle af de intentioner, som pionererne på feltet som ovenfor omtalt gjorde sig til talsmænd for. Således vil den biblioteksudbygning, som i øjeblikket foregår på Afrika-centeret, bidrage til at skabe et godt studiemiljø, samtidig med at bøgerne her vil supplere Fakultetets egen Afrika-litteratur.

Som nok det væsentligste nye perspektiv skal sluttelig nævnes den gæstelærerordning, som allerede er introduceret ovenfor med start i efterårssemesteret 1993. Fremover vil der for kortere eller lidt længere perioder være økonomisk mulighed for at invitere udenlandske forskere, specielt fra Afrika, til at komme til København og bidrage til den løbende undervisning om aktuelle og centrale emner inden for Afrika-forskningen. Netop den ramme, som nu er skabt for aktiviteter omkring Afrika på Københavns Universitet, skaber et tilstrækkeligt bredt grundlag for sådanne gæstelærere.

De hidtidige erfaringer fra de hver-anden-uge-seminarer, som har været afholdt gennem de sidste to semestre, tyder på, at der på Københavns Universitet er en bred interesse for at beskæftige sig med Afrika. Det Teologiske Fakultet kan således både selv drage nytte af den forøgede aktivitet til fremme af studiet af missionshistorie, kirkehistorie og aktuelle religiøse

og kirkelige problemer i Afrika, samtidig med at det er med til at kanalisere interessen for Afrika ind i forhåbentlig udbytterige baner.

Referencer:

Torben Christensen & Sven Göransson: *Kyrkohistoria 3: Från västens religion till världsreligion*, 1976.

Torben Christensen: »Missionstankens vækst og udvikling i Danmark fra 1821 til ca. 1920«, *Dansk Teologisk Tidsskrift* 45, 1982.

Richard Gray: *Black Christians and White Missionaries*, 1990.

Holger Bernt Hansen: »Mission og ulandshjælp«, i S. Johannessen & T. Krogh: *Livsoplysning. Festskrift til K.E. Bugge*, 1988.

- : »Den tredje verdens kirkehistorie: Profil og perspektiver«, *Teol-information*, nr. 4, september 1991.

- : »Ude og hjemme«. Samspil og modspil mellem to personligheder fra Sudanmissionens pionerår«, *Fønix*, forår 1993.

John Hunwick: *Religion and National Integration in Africa*, 1992.

Hans Raun Iversen: *Tanzania tur/retur*, 1981.

Mogens Jensen: *To mænd og deres mission*, 1992.

Ole Justesen & Ole Feldbæk: *Kolonierne i Asien og Afrika*, Politikens Danmarks Historie 1980.

Niels Kastfelt: »Afrikastudier og teologi ved Københavns Universitet«, *Menighedsrådenes Blad*, juni 1992.

Hal Koch: *Fremtiden formes. Ulandshjælp og Ydre Mission*, 1962.

Rex O'Fahey: *Enigmatic Saint*, 1990.

Om at oversætte Kierkegaard til spansk

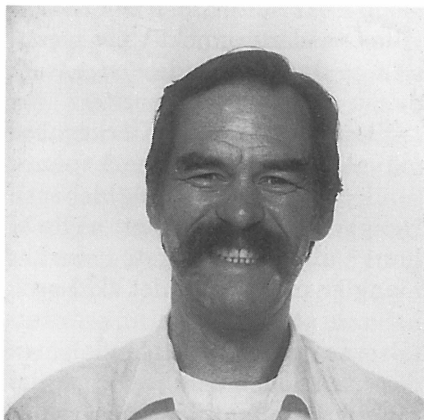
Af Leif Korsbæk

Antropolog ved Mexicos Nationale Universitet (Universidad Nacional Autónoma de México, Filosofisk Fakultet).

Det er mange gange og mange steder blevet sagt at Kierkegaard er Danmarks eneste internationale tænker, og det er også velkendt at hans værker er blevet oversat til en mangfoldighed af sprog, så det kan ikke undre nogen at en del af hans værker er oversat til spansk, og at der er en interesse for at resten af hans værker også skulle være tilgængelige for et spansksproget publikum.

Normalt bor jeg i Mexico, hvor jeg i nogle år har undervist ved det nationale universitets filosofiske fakultet, og som dansker har det været meget naturligt at arbejde med Kierkegaards liv og tænkning. Således skete det, at da jeg planlagde at opholde mig i Danmark i et halvt år, forpligtede jeg mig til i løbet af dette stykke tid at oversætte Søren Kierkegaards disputats »Om begrebet ironi med stadigt hensyn til Socrates« - som ikke eksisterer på spansk - i den hensigt at udgive den i Mexico.

Oversættelsen skal udgives af Mexicos Nationale Universitet i

samarbejde med forlaget »Fondo de Cultura Económica« i Mexico, og jeg arbejder på at etablere en samlet udgave af de af Kierkegaards vigtigste værker der ikke eksisterer på spansk: udover disputatsen er der tale om »Philosophiske Smuler«, »Afsluttende Uvidenskabeligt Efterskrift«, »Johannes Climacus« og et udvalg af hans dagbogsnotater. Det er min hensigt at have oversættelsen af »Ironien« og »Johannes Climacus« færdige når jeg rejser tilbage til Mexi-

co midt i august måned. Det ideelle ville naturligvis være en tosproget tekstkritisk udgave på spansk og dansk af Kierkegaards samlede værker (hvor man så kunne tage hensyn til at Peter P. Rohde's tredje udgave er blevet voldsomt kritiseret, blandt andre af Joakim Garff, og lægge første og andenudgaven til grund for oversættelsen, og måske blot skele til tredieudgaven). Muligheden for en sådan komplet udgave af Kierkegaards værker på spansk eksisterer, men i øjeblikket ville et sådant projekt være gigantisk og langt hinsides en ensom dansk antropologs kapacitet.

Bøger om og af Kierkegaard mangler sådan set ikke på spansk (undertiden er det udvalg, der er til rådighed, meget pudsigt; nogle af hans afgjort vigtigste værker mangler på spansk; det skal også nævnes at kvaliteten af oversættelserne er meget svingende), men der er en anden detalje der gør det rimeligt at offentliggøre en velforberedt tekstkritisk udgave af Kierkegaards værker med et solidt noteapparat (i udvalg eller samlet), nemlig at hele den righoldige debat omkring Kierkegaard, der på en meget naturlig måde har fundet sted i hans hjemland, næsten er fuldstændig ukendt i den spansktalende verden: praktisk talt alle bøger om Kierkegaard på spansk taler om en Kierkegaard der er blevet importeret via den franske eksistentialisme, først og fremmest fra Sartre.

Det er mit klare indtryk fra mit arbejde ved Mexico's Nationale Universitet og ved andre mexicanske universiteter, at de tre mest populære filosoffer blandt de nyere »klassikere« er Heidegger, Nietzsche og Kierkegaard (man kan definere en »klassiker« som en forfatter eller tænker der har vundet sig en plads udenfor den snævre professionelle kreds, det vil sige som er blevet accepteret i folkesmunde og i kulturs »common sense«; det er livgivende at finde følgende citat: »Han snakkede om Kierkegaard for et øjeblik siden. Han citerede noget om uskyld, at det er ligesom at stå på randen af en dyb afgrund. Man kan ikke kigge ned i den uden at miste sin uskyld. Når man en gang har kigget ned i den, så er man skyldig. Han sagde at han havde kigget ned, at han var skyldig længe før han myrdede Sampson« (citatet er fra en amerikansk kriminalroman: »The Moving Target« af Ross McDonald).

Alle de tre nævnte »klassikere« er helt tydeligt subjektivistiske tænkere, og dette kan give et fingerpeg om hvad det er der sker i filosofien i øjeblikket (såvel i Mexico som andre steder i verden): de »objektivistiske« retninger - som marxismen, positivismen og behaviorismen - befinder sig i øjeblikket i dyb krise og har efterladt sig et tomrum og et krav om subjektivistisk orienteret tænkning. I denne sammenhæng har Kierkegaard

helt klart sin velfortjente plads i det ny filosofiske landskab.

Et helt konkret udtryk for interessen omkring Kierkegaard's tænkning har vi i at der i september måned afholdes et internationalt Kierkegaard-symposium ved et af universiteterne i Mexico By, Universidad Panamericana, med deltagelse af Kierkegaard-forskere fra hele verden, blandt andet fra Danmark.

Hvad angår interessen for Kierkegaard i et helt klart katolsk land som Mexico (og iøvrigt også i andre spansktalende lande, hvor den overvejende religion er katolicismen), vil jeg godt tillade mig at citere Georg Brandes (hvis lille meget charmerende bog om Kierkegaard fra 1877 næsten aldrig nævnes andet end på den mest forbigående måde): »Blot den Omstændighed, at han vedblev at leve, vilde have tvunget ham til Udtalelsen af ny gennemgribende og stedse sandere Tanker. Umuligt havde han kunnet holde sig paa det Punkt, hvorpaa han stod ved sin Død, han havde maattet drage nye Følgeslutninger - og disse synes alle at have maattet gaa i Retningen bort fra den bestaaende Kirkelighed; med mindre han da med et voldsomt Omslag havde villet kaste sig tilbage i Katolicismen« (fra sidste kapitel af hans »Søren Kierkegaard«).

Selve det at oversætte en tekst fra det ene sprog til det andet er et problemfyldt forehavende - et fingerpeg om dette kan man få i den

ophidsede debat Peter Thielst fremprovokerede med sit krav om at »oversætte« Kierkegaard til et efter hans mening almindeligt tilgængeligt nutidsdansk.

Og problemerne ved at oversætte Kierkegaard til spansk har jeg følt på egen krop de sidste måneder. De analytiske filosofers sproglige ideal er det konstruerede matematiske sprog, og det naturlige menneskelige sprog er for dem behæftet med en mængde defekter, væsentligst er det »tvetydigt og upræcist«. I den henseende er Kierkegaard vel den mest analytisk umatematiske og tvetydige forfatter der eksisterer, og det følgende er en række overvejelser jeg har set mig nødsaget til at gøre mig i forbindelse med mit arbejde med at oversætte den nævnte disputats til spansk.

Principielt er der ikke mange i verden der kan lave en oversættelse der samtidig er semantisk præcis og stilmæssigt adækvat til andet end ens eget modersmål. Og da spansk ikke er mit modersmål (og jeg ikke føler at jeg tilhører de ovenfor omtalte få udvalgte), så har jeg været nødt til at organisere en temmelig omstændelig oversættelsesprocedure: jeg laver først en oversættelse af teksten til et godt og solidt spansk, hvor der er en minutiøs garanti for den semantiske præcision, hvorefter Edgar Morales, en mexicansk student der er ved at skrive sin afhandling ved det filosofiske fakultet ved UNAM, underkaster min oversættelse en

skånselsløs sproglig kritik; som det næstsidste skridt retter Dr. Ramón Xirau, professor ved samme fakultet og mangeårig kender af Kierkegaard og af filosofisk og teologisk tænkning, teksten til og tillægger den rette stil og tone. Som det sidste skridt i dette oversættelsesarbejde sætter vi os alle tre ned og diskuterer det færdige produkt, inden det går i trykken. Denne noget tunge og temmelig omstændelige procedure skulle sikre at oversættelsen bliver så pålidelig som menneskeligt muligt, og at den samtidig fremtræder i en stil der tager hensyn til Kierkegaards litterære kvaliteter.

Det første dilemma der melder sig for en oversætter er valget mellem at foretage en minutiøs ord-for-ord oversættelse, der er semantisk præcis, og derved overgive sig til »stilens abandon«, eller tværtimod oversætte værkets »ånd« og prisgive den præcise betydning af de enkelte ord. Begge fremgangsmåder har deres farer og enhver oversættelse bliver et kompromis mellem disse to yderpunkter, men i Kierkegaards tilfælde ville en pedantisk ord-for-ord oversættelse gøre vold mod hans egne synspunkter desangående: som han selv skriver i begyndelsen af sin disputats, så er stilen lige så meget en del af værkets kommunikation som selve dets semantiske indhold, og det bliver uundgåeligt nødvendigt at hælde mod den anden type oversættelse.

På dette punkt gør det arbejdet noget mere overkommeligt at det spanske sprogideal - kendt som »la lengua florida«: »det blomstrende sprog« - ikke ligger så langt fra Kierkegaards undertiden provokerende snørklede og arkaiske sprogbrug.

En sprogligt rettroende spansk eller mexicansk læser bliver følgelig ikke så forskrækket over Kierkegaards lejlighedsvis meget snørklede sprog. Hvad der derimod kan blive et problem er at få den spansksprogede læser til at acceptere de provokerende stilbrud der også findes i disputatsen (og som også fik en del af Kierkegaards censorer til at foreslå at disputatsen for at blive antaget godt kunne trænge til at få rettet stilen til); således fortsætter Kierkegaard, lige efter et langt og provokerende snørklet citat, om to mennesker, at »de staae ligeoverfor hinanden som de to skaldede, der efter en lang Strid endelig fandt en Redekam« (et citat der iøvrigt er velkendt for det spansksprogede publikum, idet det var Jorge Luis Borges' vurdering af Englands og Argentinas roller i striden om Falklandsøerne for nogle år siden).

Derefter kommer vi til de uundgåelige detaljespørgsmål: hvilke problemer er der med at oversætte de enkelte ord og udtryk?

Et første problem er at Kierkegaard, selv om han ofte adopterede begreber og udtryk fra andre filosoffer og teologer, lige så ofte gav disse udtryk et helt andet indhold.

Dette skaber helt uundgåeligt en del problemer for en oversætter, og nødvendiggør en del asterisker med deres tilhørende fodnoter, således at Jens Himmelstrup's »Terminologiske Ordbog« ikke er nogen luksus, men en højst nødvendig håndsrækning.

Når Kierkegaard således snakker om »myten« er det med en meget speciel betydning (og en betydning der ligger milevidt fra den gængse antropologiske og religionshistoriske brug af dette udtryk; man kan f. eks. sammenligne Kierkegaard's brug af »myte« om Kant's transcendentale kritiske filosofi med Levi-Strauss' antropologiske analyse af myter eller med Mircea Eliade's religionshistoriske betragtninger - der er helt forskellige ting).

På samme måde ville det være interessant at undersøge hvad Kierkegaard helt præcist mener med begrebet »slægten«, et begreb der i et antropologisk og kulturhistorisk perspektiv ikke er uden interesse og komplikationer, selv om det blandt Kierkegaardforskere anses for at være helt nemt og ligetil.

Et lille problem kommer af at Kierkegaard har en forkærlighed for gamle danske og nordiske udtryk som vanskeligt lader sig gengive på spansk. Han taler således et par steder om en »skifting«, et begreb der ikke ret godt kendes på spansk. Politikens Ordbog oversætter det ved »criatura suplantada«, d.v.s. et forbyttet barn. Dette

er ubestrideligt rigtigt, men noget tamt, og i denne oversættelse går et helt væld af associationer tabt, og der er ikke nogen perfekt løsning på dette problem. Men hvor der handles der spildes der som bekendt - og her går rigdommen af associationer uundgåeligt tabt.

Det eneste virkelig delikate problem i oversættelsesarbejdet er begrebet »inderlighed«, som helt bestemt ikke har noget modstykke i det spanske sprog. Jeg ved fra andre Kierkegaardforskere, at begrebet »inderlighed« hverken findes på polsk, russisk eller fransk. Og hvad angår det engelske kan man henvise til Alistair McKinnon der i sin oversættelse fra 1978 af Ostfeld's »Søren Kierkegaard's Psychology« har set sig nødsaget til at anvende udtrykket »inwardness«, der nærmest leder tanken hen på psykologisk introspektion eller noget i den retning.

Det er fristende at antage at begrebet »inderlighed« er kommet ind i det danske dagligsprog og i det filosofiske og teologiske sprog fra det tyske »Innerlichkeit«, og at det er kommet til landet sammen med pietismen (og det er vel heller ikke nogen tilfældighed at et af kapitlerne i Theodor Adorno's tyske bog om Kierkegaard hedder »Konstitution der Innerlichkeit«). Men hvis man skriver under på denne opfattelse af ordets etymologiske oprindelse er der to problemer der trænger sig på.

For det første fremgår det af »Ordbog over det Danske Sprog«

(bind 9: 274-277) at ordet ser ud til at have en dobbelt oprindelse: for det første findes det helt klart fra og med den pietistiske litteratur i dansk, og det passer jo helt fint med antagelsen. Men for det andet ser det ud til at der i oldnordisk har eksisteret et pudsigt (og såre logisk) begreb: »indærlighed«; og dette begreb må jo så antages at være kommet i kontakt med det nye pietistiske inderlighedsbegreb. I denne forbindelse ville det også være rimeligt at undersøge romantikkens brug af begrebet »inderlighed«, for det første da den danske romantik jo er velkendt for sin interesse for oldnordiske fænomener, og for det andet da det også er velkendt at der mellem Kierkegaard og romantikken eksisterer en nær, konfliktiv og kompliceret relation.

Og for det andet er det også nødvendigt at tage i betragtning at Kierkegaard's tænkning og terminologi ikke på nogen måde var entydig og statisk, men udvikledes og forandredes, selv gennem de ganske få år hvor han frembragte hele sin enorme litterære produktion - fra de første artikler i Kjøbenhavns Flyvende Post i 1834 til Nummer Ti af Øjeblikket i 1855. Hans arv fra faren har givetvis været den tyske pietistiske tradition, som denne fandtes i brødremenigheden, men hans senere brug af begrebet »inderlighed« bliver mere og mere den enkeltes direkte kommunikation med Guden, med færre og færre muligheder for at gennemfø-

re denne kommunikation i samfundets og menighedens favn: hans kristendom blev mere og mere en mystisk og personlig forbindelse med Guden, der som sin første forudsætning havde en løsrielse fra det jordiske.

Alt dette er såre interessant og indbydende, men det forandrer ikke det faktum at en oversætter af Kierkegaard befinder sig i et dilemma, hvor den eneste løsning ser ud til at være en variant af McKinnon's løsning: at anvende et eller andet beslægtet ord, og så udstyre det med en mere eller mindre gigantisk kultur- og religionshistorisk fodnote.

Der er endnu et problem forbundet med Kierkegaards rige billedsprog: Kierkegaard er tydeligvis en af de tænkere Foucault kalder »literafilosoffer«, som har en kraftig tendens til at udtrykke sig i litterære genrer mere end i meget præcise »traktater«, og et af deres virkemidler er en hårfin balance mellem ordenes konkrete, næsten fysiske, betydning og deres mere billedlige betydningsvarianter. Man er fristet til at foreslå at et sprogs (og dermed en kulturs) identitet og egenart netop er at finde i balancen mellem dets ords konkrete og mere billedlige betydning, så ses det nemt at et af de vigtigste krav til en oversætter netop er at han er i stand til at ramme ækivalensen i det sprog der oversættes til. Når for eksempel Kierkegaard skriver at »den endelige Fremstilling af Eros' Væsen inda-

ander nemlig ingenlunde, hvad den foregaaende Udvikling havde udaandet, men i en bestandig Stigen hæver Betragtningen sig mere og mere over den atmosfæriske Luft, indtil næsten Aandedraget standser i det abstraktes rene Ætther«, så har en oversætter alle muligheder for at konstruere en perfekt og korrekt sætning på spansk, der imidlertid ikke bliver til ret meget mere end pedantisk galimathias når man ser på hvad det lykkes den at meddele.

Hvis man skal drage en konklusion af disse problemer og deres løsning, må det blive at det at lave en oversættelse ikke på nogen måde begrænses til den problematik der ligger i sproget alene; problemet med at oversætte er et problem der befinder sig i sproget, men i et kulturhistorisk perspektiv.

Dette oversættelsesproblem er selvfølgelig noget som de første missionærer i »Den Nye Verden« (det vil i en mexikansk sammenhæng først og fremmest sige franciskanske, domikanske og augustinske missionærer blandt de indfødte kulturer) havde foran sig til dagligt: en ting er at oversætte »en sten« fra spansk til aztekisk -det er

relativt overkommeligt - noget helt andet er at oversætte begrebet »arvesynden« eller »nåden« fra spansk til aztekisk - det er relativt uoverkommeligt.

Set på denne måde er det egentlig ikke urimeligt at have en antropolog med kendskab til dansk og spansk (sprog såvel som kultur) og med kendskab til Kierkegaards tænkning til at lave sådan en oversættelse. Hvis man tager Kierkegaards egne kommentarer om at en meddelelse indeholder tre forskellige elementer - Meddeler, Modtager og Gjenstand - så kan det nærmest se ud som en nødvendighed.

Jeg har hørt en historie om at grønlænderne, da de blev konfronteret med et nyt fænomen, telegrafer, så sig nødsaget til at konstruere et nyt grønlandsk ord for at beskrive dette fænomen; det ny ord betyder »noget der bevæger sig meget hurtigt gennem luften, men som ikke er en hundeslæde«. Jeg ved ikke om historien er sand, men den er pædagogisk, og den udtrykker egentlig i ganske få ord og meget præcist betingelserne for at oversætte fra et kulturelt rum til et andet.

Søren Kierkegaard Forskningscentret

Nye muligheder for tolkningen af Kierkegaards tilværelsestydning

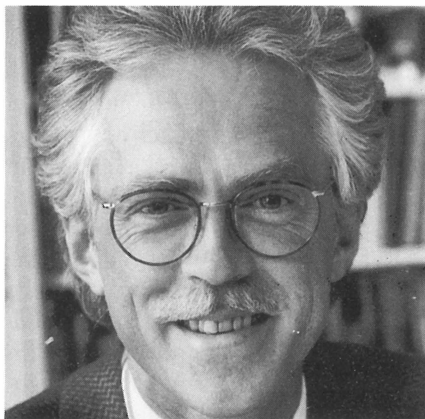
*Niels Jørgen Cappelørn
leder af Forskningscentret*

Formål

Centret skal være et knudepunkt for danske og udenlandske Kierkegaard-forskere, hvor vægten lægges på forskning af centrale, aktuelle områder inden for Kierkegaards teologi, etik og filosofi. En vigtig opgave bliver at tilvejebringe en ny, kommenteret udgave af Kierkegaards *Samlede Værker* og *Papirer*.

Kierkegaards tænkning

Forskningen vil ikke mindst samle sig om Kierkegaards etik og dens betydning for forholdet mellem det individuelle og det sociale, herunder også spørgsmålet om etikens grundlag og autoritet. Men den vil også koncentrere sig om Kierkegaards teologiske antropologi og hans beskrivelse af de grundvæsentlige og bestemmende træk i den menneskelige eksistens, bl.a. set under en kristen synsvinkel; og den vil undersøge, hvordan dette

forholder sig til hans syn på det politiske og på forholdet mellem den enkelte og samfundet. Endvidere vil den bestemme subjektivitetsbegrebet, det vil her sige begrebet om individets selvovertagelse og ægthed, dets identitet. Ligeledes vil forskergruppen kortlægge Kierkegaards litterære praksis og hans særegne teori om kommunikation, den indirekte meddelelse.

Også Kierkegaards hermeneutik vil blive en del af forskningsindsatsen kædet sammen med en undersøgelse af hans homiletiske praksis.

Kierkegaards værk i ny udgave

Under arbejdet med den videnskabelige udgave af alt, hvad Kierkegaard har skrevet (ca. 10 mill. ord eller ca. 30.000 sider), gennemgås alle Kierkegaards manuskripter, der er håndskrevet med gotiske bogstaver. Nogle af forskerne vil også undersøge, ad hvilke veje Kierkegaard er nået til den tekst, der foreligger, og registrere de mangeartede indgreb, han foretog i sine tekster.

Forskergruppen

Gruppen sammensættes af danske og udenlandske forskere, som allerede har et dybere kendskab til Kierkegaards tænkning, og som har demonstreret det i form af artikler og bøger. Og den sammensættes således, at den repræsenterer teologi og filosofi, herunder etik og religionsfilosofi, og i et vist omfang litteraturvidenskab, historie og tekstdatalogi. Kundskaber i dansk vil ikke være en betingelse, men spille en væsentlig rolle. Desuden vil forskergruppen også rumme filologer, der har beskæftiget sig med nutidig udgivelse af ældre danske tekster, såvel teoretisk som praktisk.

En del af gruppens forskningsopgaver skal løses af Ph.D.-

studerende, i hvert enkelt tilfælde i nært samarbejde med en seniorforsker. De Ph.D.-studerende kan rekrutteres fra såvel danske som udenlandske universiteter.

Desuden nedsættes der en internationalt sammensat, videnskabelig komité, som skal udstikke retningslinier for centrets forskning. Ligesom der knyttes eksterne konsulenter til det tekstkritiske arbejde med den nye udgave af Kierkegaards værker og papirer.

Forskeruddannelse

Centret vil desuden uddanne nye Kierkegaard-forskere, ikke blot unge Ph.D.-studerende fra Danmark, men også seniorforskere fra dele af verden, hvor det hidtil ikke har været muligt at beskæftige sig med Kierkegaard-studiet, fx Kina, Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen.

Internationalt samarbejde

Kierkegaard-forskningen er allerede international. Men ansættelsen af flere internationalt anerkendte Kierkegaard-forskere ved centret vil yderligere internationalisere den danske Kierkegaard-forskning. Ligesom det vil give den danske forskningstradition øget mulighed for at øve indflydelse på den internationale forskning. Begge påvirkningsretninger er vigtige.

Tidsplan og metoder

Tre delområder - en undersøgelse af Kierkegaards hermeneutik og homiletiske praksis, en bestem-

melse af hans syn på mennesket og på det politiske samt en beskrivelse af subjektivitetsbegrebet - sættes i værk med det samme og vil strække sig over tre til fire år. De to øvrige delområder - en undersøgelse og beskrivelse af Kierkegaards etik såvel som af hans litterære praksis - sættes i gang ét år senere og vil ligeledes strække sig over tre til fire år.

Arbejdet med den nye udgave af Kierkegaards *Værker* og *Papirer* vil forløbe i forskellige faser, efter at retningslinierne for udgivelsen er fastlagt. Den første fase vil rumme en gennemgang af alle teksterne i Kierkegaards samlede produktion, på nær forarbejderne til værkerne, og en udarbejdelse af tekst-kritiske noter. Denne første fase vil være afsluttet i sidste halvdel af andet arbejdsår, hvor der vil foreligge en »rå« databaseversion af disse tekster. Den anden fase vil bestå af en gennemgang af alle de manuskripter, der udgør forarbejderne til de udgivne såvel som de uudgivne værker, og en undersøgelse af, hvordan de kronologisk forholder sig til hinanden. Denne fase vil formodentlig være afsluttet i midten af femte arbejdsår. Tredje fase vil rumme arbejdet med at forfatte oplysende og forklarende noter til både *Værkerne*, *Dagbøgerne* og de øvrige dele af *Papirerne*. Den fase vil være afsluttet ved udgangen af fjerde arbejdsår. Det skønnes, at der således vil kunne foreligge en databaseversion af Kierkegaards samlede

produktion ved udgangen af femte arbejdsår.

Det bogtekniske arbejde med produktion og korrekturlæsning skønnes at kunne påbegyndes i løbet af femte arbejdsår.

Arbejdet med den nye udgave af Kierkegaards samlede produktion vil i høj grad betjene sig af edb. I denne sammenhæng udgør edb et nyt teknisk hjælpemiddel, der har vist sig særdeles velegnet til at løse en række af de komplicerede tekstforhold, som ikke har kunnet løses tilfredstillende i de tidligere udgaver. Ved brug af vinduer og split-skærme i flere lag har den databaserede organisering af teksten nemlig gjort det muligt at visualisere både de almene og de specifikke problemer i det Kierkegaardske tekst- og manuskriptmateriale.

Fysisk placering

Centret vil få til huse på Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet, så det kan samarbejde med Kierkegaard Afdelingen, og så det kan udnytte det omfattende Kierkegaard Bibliotek. Det tekst-kritiske arbejde med den nye udgave vil i vid udstrækning finde sted på Det Kgl. Bibliotek, hvor Kierkegaard-manuskripterne befinder sig i et særligt Kierkegaard Arkiv.

Resultater

Resultaterne af centrets forskningsindsats vil komme til udtryk dels i afhandlinger, dels i en udgave af Kierkegaards samlede pro-

duktion, både i bogform og i databaseversion.

Afhandlingerne vil være af interesse for alle forskere, der beskæftiger sig med teologi, etik og filosofi i videnskabeligt øjemed. Desuden skulle de gerne bidrage til opbygning af en tolkningsramme om en helhedsforståelse af tilværelsen, ikke blot på et videnskabeligt-filosofisk, men også på et etisk-eksistentielt plan. Ligesom de gerne skulle være med til at besvare det grundlæggende antropologiske spørgsmål om individets betydning såvel som det fundamentale filosofiske spørgsmål om etikens grundlag og det teologiske spørgsmål om, hvordan der tilvejebringes en kobling mellem det religiøse og det sociale.

Perspektiver

Meget tyder på, at det etiske og det religiøse vil blive nogle af de vigtigste forskningsområder i de kommende ti til tyve år. Og da forskningen ved centret i høj grad ved-

rører det etiske og det etisk-religiøse såvel som det teologisk-kristelige, er det forventeligt, at resultaterne herfra vil udgøre et yderst værdifuldt bidrag til denne forskning.

Centrets forskning vil også komme til at sætte sig spor inden for Kierkegaard-tolkningen, bl.a. fordi forskergruppen er tværfagligt sammensat og samarbejder om en fælles helhed. Den tværfaglige sammensætning vil også gøre det muligt at sammenholde den øgede efter-moderne interesse for den literære side hos Kierkegaard med den mere klassiske teologiske tolkning af hans forfatterskab.

Den nye udgave af alt, hvad Kierkegaard har frembragt på skrift, vil udgøre en ny base, der med sin helhedsforståelse af hans samlede forfatterproduktion vil give nye muligheder for forskningen og tolkningen, bl.a. af den tilværelsestyding, som kommer til udtryk i hans tænkning.

Velkommen!

af dekan professor Jens Glebe-Møller

Ifølge universitetsloven har konsistorium og fakultetsrådene her efter hver 2 eksterne medlemmer. Det teologiske Fakultet foreslog biskop Erik Norman Svendsen og økonomidirektør Jens N. Christiansen, og vi har så haft den tilfredsstillende, at vore forslag blev fulgt. Jeg byder jer hjertelig velkommen. Over for biskoppen har jeg flere gange haft lejlighed til at slå på, at vi i virkeligheden følger en gammel tradition, når han nu får sæde i Fakultetsrådet. Indtil 1830 var biskoppen over det, der dengang hed Sjællands stift, tillige 3. professor i det teologiske Fakultet. Nærmere bestemt skulle han undervise i Det gamle Testamente. Det vil vi nu ikke kræve af dig, men vi er glade for, at en gammel forbindelse hermed er blevet knyttet på ny. M.h.t. økonomidirektøren ligger det lidt anderledes. Nu er Jens Christiansen jo ikke en hvilken som helst økonomidirektør. Det er nemlig Københavns Kommune

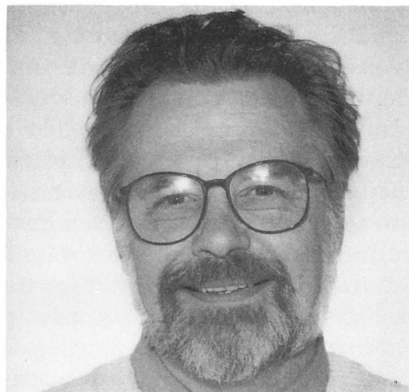
han er økonomidirektør for. Og relationen mellem universitetet og specielt Det teologiske Fakultet og byen København var i gamle dage nok så anstrengt. Noget af det Fakultet og byen bestandig var i strid om var, hvem der havde retten til at kalde præster ved Vor Frue kirke. Ved en bestemt lejlighed kaldte professorerne en vis Christian Jensen. Og magistraten svarede så tilbage: »efterdi professores haver ene den herlighed at kalde en person, så må de og selv forsyne hannem med lønnen«. Men når økonomidirektøren nu sidder i fakultetsrådet, så kan vi jo passende tolke det som et symbol på, at der ikke længere består stridigheder mellem byen og professores. Og det skal så også lige tilføjes, at Jens N. Christiansen jo også er formand for Grundtvigs Højskole, og dermed er signaleret en anden relation, som er vigtig for Det teologiske fakultet. Igen: hjertelig velkommen!

Præsentation

af professor Thomas L. Thompson.
Institut for bibelsk eksegesi

Jeg blev født i 1939 i Detroit som søn af en irsk immigrant. Efter at have afsluttet gymnasiet arbejdede jeg i to år som malersvend før jeg begyndte mine studier ved Duquesne University i Pittsburgh, hvor jeg modtog min B.A. grad i historie, filosofi og græsk og latin i 1962. I 1962-63 studerede jeg teologi ved Oxford (Blackfriars College), og fra 1963 til 1971 ved universitetet i Tübingen, hvor jeg lagde hovedvægten inden for semitisk filologi og Det gamle Testamente. Blandt mine lærere dér kan nævnes Herbert Haag, Karl Elliger, Hartmut Gese og Hans-Peter Rieger. Bibelsk arkæologi studerede jeg hos Kurt Galling og Arnulf Kuschke, assyriologi hos Wolfgang Röllig og ægyptologi hos Helmut Brunner.

Mine studier i Tübingen var afbrudt i to år, hvor jeg underviste i teologi ved universitetet i Dayton i Ohio (1964-65), samt mens jeg i fire semestre underviste i Det gamle Testamente ved universitetet i Detroit (1967-68 og 1968-69). Mellem 1969 og 1977 var jeg *Wissenschaftliche Angestellter* ved det af det tyske forskningsråd sponsorerede

projekt *Tübingen Atlas des Vorderen Orients*, hvor jeg havde ansvaret for kortene, der dækkede Palæstina, Sinaj og Negebområdet i bronzetiden. I forbindelse med dette projekt opholdt jeg mig i Mellemøsten i længere perioder (alt i alt i seksogtyve måneder), med aktiv deltagelse i arkæologiske feltarbejder og med museale studier i Israel, Jordan og Libanon.

Min dissertation blev forfattet i Tübingen under vejledning af Herbert Haag og Kurt Galling, idet jeg var medlem af Gallings såkaldte »Dyptichonkreis«, en speciel studiekreds, fra 1970 til 1975, hvorefter jeg rejste tilbage til USA for at

modtage Ph.D graden (Biblical studies and ancient Near Eastern religions) ved Temple University i Philadelphia. Dernæst arbejdede jeg som deltidslærer (Gammel Testamente og oldtidens historie) ved University of North Carolina, Chapel Hill og Raleigh, fra 1976 til 1979. Mellem 1980 og 1983 underviste jeg i religion ved et katolsk gymnasium i St. Paul i Minnesota. De næste fire år var jeg uden akademisk beskæftigelse og måtte ernære mig som vicevært og »hushåndværker« i et boligkompleks i Minnesota, idet jeg dog i 1985 til 1986 kunne opholde mig i Jerusalem som annual professor ved École Biblique, hvor jeg underviste i Gammel Testamente og forberedte et arbejde med titlen *Toponomie Palestinienne*. I 1988 modtog jeg et forskningsstipendium fra det israelske forskningsråd og i efteråret 1988 blev jeg associate professor i religion ved Lawrence University i Wisconsin, hvorefter jeg fortsatte fra 1989 til 1993 som associate professor i Gammel Testamente ved Marquette University i Milwaukee.

Første gang, jeg beskæftigede mig med Det gamle Testamente i forbindelse med et forskningsprojekt, var i 1967, da jeg arbejdede med et interdisciplinært projekt viet de såkaldte ekstra-bibelske vidnesbyrd om en historisk baggrund for patriarkfortællingerne i Genesis. Dette arbejde, der afsluttedes i 1971, blev senere publiceret som *The Historicity of the*

Patriarchal Narratives, Berlin 1974, idet jeg i dette arbejde lagde hovedvægten på at undersøge metodikken, der lå til grund for påstanden om, at der skulle være forbindelse mellem patriarkfortællingerne og fænomener kendt fra Den nære Orient (fra Palæstina, Syrien, Mesopotamien og Ægypten) i bronzealderen. Jeg måtte konkludere, at der ikke var noget grundlag for at foretage de pågældende sammenligninger, af hvilken grund der ikke var nogen grund til at forestille sig, at der eksisterede et historisk grundlag for patriarkfortællingerne. Siden førte mit arbejde med Tübinger atlas'et til, at to bøger fremkom, *The Settlement of Sinai and the Negev in the Bronze Age*, Wiesbaden 1975 og *The Settlement of Palestine in the Bronze Age*, Wiesbaden 1979. I disse to arbejder var det muligt for mig ved hjælp af, hvad man kan kalde en »spektrum analyse« at tilvejebringe ikke blot en oversigt over bosættelsesmønstret i de forskellige perioder og de forskellige egne, men også at skitsere, hvorledes i det pågældende område forskellige erhvervsgrene, deriblandt landbruget, havde udviklet sig.

Efter den lange afbrydelse af videnskabelige studier i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne kunne jeg i midten af 1980'erne hellige mig et arbejde, som stadig er undervejs, nemlig en analyse af pantateukfortællingerne med henblik på at skabe et alternativ til kildehypotesen ved

hjælp af et studie af fortælleformer og fortællemønstre. Første del af dette arbejde blev offentliggjort i 1987 med titlen *The Origin Traditions of Ancient Israel*, I (Sheffield).

I 1988 kunne jeg i samarbejde med to andre forskere udgive et pilotprojekt med henblik på en regional historisk geografi for Palæstina (*Topographie Palestinienne*, Louvaine la neuve); men projektet måtte derefter opgives, da UNESCO ikke længere ville levere midlerne hertil. Derefter gav jeg mig i gang med studier, der mellem 1988 og 1992 skulle lede frem til en uafhængig Palæstinahistorie. Hermed menes, at jeg var i stand til at sammenfatte de basale dele af en Palæstinahistorie, der ville være uafhængig af den fremstilling heraf, som man finder i Det gamle Testamente. Dette førte ikke blot til fremkomsten af en kritisk Palæstinahistorie, men tilvejebragte også den historiske baggrund samt den intellektuelle situation, ud fra

hvilken fremkomsten af Det gamle Testamente mellem 450 og 150 f. Kr. lader sig forstå. Jeg måtte konkludere, at det var tilvejebringelsen af Det gamle Testamente, der på den tidlige jødedoms tid skabte forestillingen om det israelitiske folk. Man kan sige, at det ikke var Israel, der skabte Det gamle Testamente, men det var Det gamle Testamente, der skabte Israel! Dette arbejde blev publiceret i 1992 som *The Early History of the Israelite People* (Leiden).

Efter at jeg er flyttet til Danmark her i maj 1993 har jeg til hensigt først at koncentrere mig om udarbejdelse af en række artikler, der vil være viet historisk metode i forbindelse med den overvejende førhellenistiske sammenhæng, som man forefandt i Palæstina i førhellenistisk tid. Derefter håber jeg at kunne vende tilbage til mine pentateukstudier, idet jeg fra nu af vil lægge hovedvægten på Exodus og Numeri.

Alfred og mig

Af forfatter Villy Sørensen

Under overskriften »Villy og Alfred« skrev Jens Glebe-Møller i sidste nummer af TEOL-information om min »Jesus og Kristus«. Jeg er glad for at Glebe-Møller ikke afviser min problemstilling (som ifølge Johannes Sløk »teologer verden over stort set er enige om« at afvise), men når han gør min »skævlæsning« af Alfred Loisy til sit hovedpunkt og med et citat fra »L'Évangile et l'Église« betoner at Loisy opfattede kirken som Guds riges legitime fortsættelse, må jeg have lov til at indvende at det ikke er så enkelt. Loisy (1857-1940) var en af de unge teologer som var udsat og uddannet til at imødegå den protestantiske, liberale teologi og påvise skriftens bogstavelige sandhed, naturligvis en umulig opgave. Men endnu i L'Évangile et l'Église (1902) så Loisy det som sin opgave at forsvare kirken som den »legitime arvtager«, selv om han forholdt sig kritisk til dens dogmer. Af den grund blev bogen sat på index i 1903, hele den kritiske retning,

»modernismen«, som Loisy var den fornemste repræsentant for, blev forkæret i 1907 og Loisy ekskommunikeret i 1908. Siden blev han mere radikal i sin kritik, og de værker jeg citerer er fra 1933 og -36. Loisy ville selvfølgelig ikke – lige så lidt som jeg selv – bestride at det faktisk var kirken der førte budskabet videre, men det oprindelige budskab var netop ikke en doktrin, men »et stort håb«: »forskellen mellem hedenskaben og kristendommen lå ikke så meget i metafysikken og teologien, der er en mytologi, som i det moralske ideal«, som Loisy også kalder den »universelle humanisme«. I 3. århundrede var hedenskaben en facade som kristendommen udviklede sig bag – »på samme måde kunne kristendommen i vor tid være en facade som menneskehedens religion (la religion d'humanité) udvikler sig bag.« Kirken var ikke »Guds riges fortsættelse«, men både forvaltningen og forvanskningen af dette budskab.

Romeksekursion 1993

Det er naturligvis en umulig opgave at få indtryk fra et 14-dages ophold i Rom sammenfattet på godt en side. Alene det, at byen selv giver så mange indtryk, der går langt udover den periode vi primært beskæftigede os med, kirkens historie i Rom i det første årtusinde, gør det vanskeligt.

At danne sig et fyldestgørende indtryk af denne periode er jo ikke noget lille projekt, men jo alligevel kun en forsvindende lille del af det Rom har at byde på. Det betød da også at vi gav os selv lejlighed til at beskæftige os med både den antikke arv og renaissance og barokken.

Det som var interessant for den, der har været i Rom før uden at have haft sig kirkens tidlige historie for øje, var at få set det af kirkerne, der er nedenunder det lag af barok, som næsten alle de middelalderlige basilikaer er skjult bag, og som derfor ved første øjekast dominerer fuldstændigt. Det tydeligste eksempel på dette var vores besøg under Peterskirken, hvor vi fra den kolossale barokkirke gik ned til Konstantins basilika fra 4. årh., og så endnu et lag længere

af stud.theol. Katrine Krarup

ned til den antikke gravplads, hvor man udover det som måske er Peters grav også finder et af de første kristne vægmalerier. Både her og i Priscillas katakomber fik vi set de allerførste tilløb til en kristen kunst, der var tydeligt inspireret af det antikke vægmaleri, sådan som vi kender det fra Pompeji, og vel at mærke af den mindst jordnære og mest luftige af de pompejanske stilarter, den såkaldt fantastiske stil.

Og her er vi ved det, som jeg så som turens tema: Kirkens møde med antik klassisk tradition og det, der kom ud af dette møde, sådan som vi kunne aflæse det i kunsten fra katakombe malerierne og op gennem middelalderen.

Det var her interessant at se, hvilke elementer af den antikke kunst kirken benyttede sig af og hvilke den lod ligge. Det er måske meget sigende, at det er den mindst realistiske stil inden for vægmaleriet kirken benytter i sit billedsprog. En tilsvarende tendens så vi nemlig i udviklingen af mosaik-kunsten fra S. Pudenziana fra år 400 og op til S. Agnese og SS.Cosma e Damiano fra det 7. og

8. århundrede, der viser en udvikling væk fra realistiske og individuelt portrætterende og hen mod en byzantinsk inspireret mosaikkunst, hvor figurerne i mosaik i højere grad er arketyper end personer.

Et andet spørgsmål vi beskæftigede os med, var i hvor høj grad kirken kunne overtage hedensk kunst, dvs. hvor grænsen gik for, hvad den kunne acceptere. Både freskerne i Santa Costanza og vægmalerierne i det romerske hus vi besøgte under SS. Giovanni e Paolo tydede på, at kirken i meget høj grad uproblematisk kunne overtage hedenske motiver, og at der skulle direkte anstødelige motiver til, før man som i huset under SS. Giovanni e Paolo malede det over. Fugl Fønix-motivet, som vi fandt forbløffende mange steder, (og som det blev en hel sport at lede efter), viste at man meget tidligt tilsyneladende uden problemer kunne

overtage et decideret hedensk symbol, og så give det en kristen fortolkning.

Variationer over det samme tema – forholdet mellem kunst og kristendom – var på dagsordenen ikke kun i dagtimerne, når vi var »på arbejde«, men mindst lige så meget om aftenen, hvor diskussionen var heftig, og med al tydelighed viste, at »problematikken« stadig er vedkommende.

Ikke mindst denne side af ekskursionen, som til dels var overraskende for mig, gør at jeg synes, at ekskursion som undervisningsgenre ikke må undervurderes, fordi den i kraft af samværet giver mulighed for en fortløbende diskussion af emnet og af faget i det hele taget, som efterhånden er et særsyn i et studium, som i højere og højere grad ikke levner plads til andet end direkte eksamensrelevante stof.

Kalender for Det teologiske Fakultet Efterår 1993

Den skemasatte undervisning ved Det teologiske Fakultet annonceres i Lektionskataloget, der kan rekvireres fra den faglige vejleder, Købmagergade 46, 1150 København K. Kataloget udkommer forud for hvert semester i januar og juli.

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad »Arken« og såvidt muligt i Præsteforeningens Blad samt evt. i dagspressen forud ved opslag.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemestret 1993. For nærmere oplysninger henvises til de nævnte kilder.

Tirsdag den 14.9. kl. 14-16

Professor, dr. Thomas Thompson: Tiltrædelsesforelæsning. Emne og lokale meddeles ved opslag.

Arr.: Institut for bibelsk eksegesi

Torsdag den 30.9. kl. 19.30

Lektor mag.art. Jørgen Hass: »Kierkegaard og Nietzsche«. Sted: Købmagergade 46, auditorium 11 (3. sal): Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Tirsdag den 28.9. kl. 10-12

Docent, teol. dr. Lilian Portefaix: Kvindeliv og kvindereligiøsitet i Efesos 1000 f. til 400 e.Kr.

Lokale meddeles ved opslag

Arr.: Institut for systematisk teologi

Onsdag den 13.10. kl. 13-15

Gæsteforelæsning ved professor Richard Gray, University of London: »The Papacy in Africa«. Yderligere meddelelser ved opslag.

Arr.: Institut for Kirkehistorie.

Torsdag den 28.10. kl. 19.30

Professor dr.phil. Per Ørngaard. »Villy Sørensen og Søren Kierkegaard«. Sted: Købmagergade 46, auditorium 11 (3. sal). Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.

Beg. af november

Gæsteforelæsning ved professor, dr. Gerd Lüdemann, Göttingen.

Emne, nøjagtigt tidspunkt og lokale meddeles ved opslag

Arr.: Institut for bibelsk eksegese

November 1993

Gæsteforelæsning over temaet »Islam i Afrika«: professor Rex O'Fahey, Universitetet i Bergen, og professor John Hunwick, Northwestern University. Yderligere meddelelser ved opslag.

Arr.: Institut for Kirkehistorie og Center for Afrikastudier.

Onsdag den 10.11. kl. 10

Studienævnets temadag »Kristendom og jødedom«. Forelæsninger af bl.a. professor Mogens Müller og docent Martin Schwarz Lausten. Yderligere meddelelser sker ved opslag.

Arr.: Institut for bibelsk eksegese og Institut for kirkehistorie.

Torsdag den 25.11. kl. 19.30

Højskolelærer Fritz Nørland: »Kierkegaard og Ibsen«. Sted: Købmagergade 46, auditorium 11 (3. sal). Arr.: Søren Kierkegaard Selskabet.